

A GYULAI EVANGÉLIKUS TEMPLOM FELÉPÍTÉSE

Az építés előkészítése

Az 1907-ben fiókegyháza szerveződő gyulai evangélikusok régi vágya volt egy templom felépítése. Az 1910-es év elején meglehetősen nagyszabású tervvel álltak elő, mert a gyűjtést “székesegyház-alpra” kezdték meg. Az első világháború kitöréséig 13.000 koronát adtak össze. Ám a hívek nehezen összekuporgatott pénze a világháborút követő infláció során semmivé olvadt.¹

A gyűjtést előről kellett kezdeni. Joggal merülhetett fel a kérdés, hogy a nehéz, napi megélhetési problémákkal terhes gazdasági viszonyok között van-e értelme ilyen hatalmas vállalkozásba fogni. Bár akadt néhány óvatosabb ember, de a hívek túlnyomó többsége számára nem volt kérdéses, hogy hozzá kell fogni. Nekik lett igazuk!

Pedig nem lehetett könnyű a döntést meghozni. Főként úgy, hogy az egyházközség újjászervezését elindító, 1923. április 8.-i presbiteri ülésen Olofson Miksa (pénzügyi tanácsos), a gyülekezet pénztárosa még azt sem tudta megmondani pontosan, hogy mennyi pénz is van a kasszában. Arról tudott csak, hogy nincs más vagyona a gyülekezetnek, mint öt-hat mázsa búza árának megfelelő nagyságú takarékpénztári betét. Dr. Vangyel Endre másodfelügyelő ennek ellenére előre tekintve úgy nyilatkozott, hogy: “*Szükséges volna templom, vagy imaház építésére is erőteljes akció megindítása.*”²

Az első gyulai evangélikus lelkész, Kemény Gábor megválasztást követő első presbiteri gyűlés a templomépítésre szolgáló gyűjtés megindításáról hozott határozatot. A közben felügyelővé választott Vangyel Endrének már a helyszínről is konkrét elképzelése volt: egy Erdélyi Sándor úti (ma: a Béke sugárút vasútállomás felé eső része) telket óhajtott megszerezni a várostól.³

A leendő templom helyszínéről egyelőre mégsem született döntés. Talán ez a bizonytalan helyzet sarkallta arra Süle József gondnokot (kalaposmester) és feleségét, Erdélyi Juliannát, hogy 1924. október 27-én Erdélyi Sándor út 8. szám alatti telkük utcai felét – a tulajdonjoguk megtartása mellett – felajánlják az egyházközségnek imaházépítés céljára. Iratok hiányában nem ismerjük, mit kezdett a gyülekezet e felajánlással.⁴

---

¹ Scherer Ferenc: Gyula város története. Gyula. 1938. II. kötet 394.; Tájékoztatóként közöljük, hogy a Békés című újság 1911. szeptember 3.-i beszámolója szerint a pusztaföldvári evangélikus templom felépítése ekkor 58.000 koronába került.

² Jegyzőkönyvek. B. 11.: az 1923. április 8-i presbiteri ülés jegyzőkönyve

³ Jegyzőkönyvek. B. 11.: az 1923. november 10-i presbiteri ülés jegyzőkönyve

⁴ Jegyzőkönyvek. B. 11.: Tény, hogy a templom nem itt épült fel. Csak

Talán a gyűjtési akció első eredményeiből adódó lelkesedésnek tudható be, hogy a presbitérium 1925. szeptember 8-án hivatalosan felkérte a várost, hogy biztosítson telket a templomnak. Juhász László presbiter (ingatlanforgalmi irodatulajdonos) közbenjárásának eredményeként karácsonyi ajándékként, december 21-én érkezett meg a polgármester válasza. A képviselőtestület a br. Wenckheim Béla utcai (ma: a Béke sugárút Kossuth tér felőli szakasza) 2588–89. hrsz. alatti telket imaház és lelkészlak építése céljából az egyházközség számára díjmentesen átengedte. A szerződés aláírása a következő esztendő június 10-ig váratott magára, melyet a város július 2-i közgyűlése hagyott jóvá.⁵ Eredetileg ezt a telket a Munkásbiztosító székháza számára utalták ki, de mivel a világháború előtt elkezdett építkezést félbehagyták, ezért a telek visszaszállt a városra.⁶ Csak annyi a feltételt kötötték ki, hogy három év alatt legalább egy egyemeletes épület felépüljön az utcafronton. A város felajánlását az egyházközség 1926. január 3-i rendkívüli közgyűlése köszönettel elfogadta. Annál is inkább, mert a sokkal kedvezőbb, központibb fekvést jelentett a másik szóba jöhető helyszínnél, a vásártérnél (ma: Zrínyi tér).⁷

A helyszín biztosítása után úgy tűnt, hogy semmi sem állhat az építkezés útjába. December elején az egyházközség vezetői emelkedett hangú felhívást tettek közzé a gyulai polgárokhoz:

*“Itt e megtépett hon határszélén, hol kettőzött fájdalommal tölti el
lelkünket a nemzet gyásza; itt, hol a hideg tél fagyos szárnyain a kétségbeesés
üzenete száll át hozzánk a rab Erdély bércei alól, csak egy vigaszunk lehet, mely
láttatni engedi a jövőt: az Istenbe vetet hitünk, a magyar feltámadás reménye!*

*Jövönk záloga a ragaszkodás és a hűség azon meghitt hajlékokhoz,
melyeket egy egy családja a keresztyénségnek az Úr számára megépített,
valamint az a nemes munkálkodás, amely a meglett bástyák mellé újakat emel...
Ezt a nemes és szent célt tűzte ki maga elé a gyulai magyar evangélikus egyház
is... S bár minden áldozatot meghoz, mégis kényszerülve van arra, hogy kérő*

---

valószínűsíthetjük, hogy a későbbi tulajdonjogi viták elkerülése miatt egy végleges, letisztázott helyzet kialakítását üdvösebbnek találhatták a nagylelkű adomány elfogadásánál. Előrelátásukat dicséri, hogy az egyensági leszármazottak nélkül elhunyt Süle-házaspár javaihoz csak per útján juthattak hozzá az örökösök.

⁵ Iktatókönyv 107. és 141/1925. valamint 77. és 97/1926.; BML: Gyula város 154.kgy/14941/1925. ikt. sz. alatti határozata 311 négyszögöl területet 2.720 aranykorona értékben (1928-ban 2.300 pengőre értékelték) átadott a gyülekezetnek.

⁶ Juhász László visszaemlékezése. Jegyzőkönyvek. C. 12.

⁷ Jegyzőkönyvek. B. 11.: dr. Vangyel Endre visszaemlékezése; A területnek az egyházközség nevére való telekkönyvezése csak 1929. május 29-én történt meg: Iktatókönyv 310/1929.

*szavával Gyula város polgárságához forduljon megértő támogatásért.*⁸

A templomépítést magasztos külpolitikai célok horizontjára emelő felhívásnak nem sok foganatja lett. Nem sejthették előre, hogy milyen rosszul sikerült az időzítés: a várost ugyanis karácsonykor elöntötte a Fehér–Körös.⁹ A gyulaiak inkább saját maguk, barátaik, rokonaik mentésével és támogatásával voltak elfoglalva, mintsem a templomépítéshez történő adakozással.

Nem csak emiatt tűnt merész vállalkozásnak belevágni az építkezésbe. A világháború, s azt követő forradalmak és a román megszállás, valamint a Trianon okozta megrázkódtatásokat nem csak az emberek lelke sínylette meg, de a pénztárcája, a gazdasági élet sem tudta könnyen kiheverni. Az infláció addig nem látott magasságokba hágott. Amíg 1914 elején 100 korona 105 svájci frankot ért, addig 1924 nyarán már csak 0,007-et adtak érte! Az áringadozás miatt a bizonytalan értékű pénz helyett a búza árát tekintették értékmérőnek a kortársak.¹⁰ (Mi is követjük ezt, illetve a könnyebb nyomon követhetés érdekében adatainkat a csak pár évvel később bevezetett pengőre átszámítva is megadjuk.) A beruházások, az építkezések, vagyis a gazdasági fejlődés motorjának beindulását még csak remélni lehetett, amikor a gyulai evangélikusok elhatározták régóta dédelgetett nagy tervük kivitelezését.

Ami konkrétan Gyula városát illeti, ekkor még itt is pangott a gazdasági élet. Külön csapást jelentett a város számára, hogy az ország közepéből annak szélére került, s elveszítette vonzáskörzetének nagy részét. A válságból való kilábalás első, szerény jelei ugyan az 1925-ös esztendő második felében már kezdtek mutatkozni: megindult a belsvárosi utcák kövezése, és az ősz folyamán sort kerítettek néhány középület (a posta és a gyalogsági laktanya) renoválására is, de az alig megkezdődő fejlődést megtörte az árvíz pusztítása.¹¹

Az újjáépítés 1927-ben kezdődött el. Márciusában már arra panaszkodtak a Békés hasábjain, hogy az építkezések beindulása miatt alig lehet építőanyaghoz jutni. Ez ekkor még csak a magánérés építkezések megindulását

---

⁸ Békés, 1925. december 2.

⁹ Békés, 1925. december 29.

¹⁰ Békés, 1923. június 27. és 1924. július 30.; Egy mázsa búza ára a háború kirobbanása előtti 30 koronáról 1923 őszére 100.000 koronára emelkedett. Ezt a pénz értékének további mélyrepülése követte: 1924 májusában még csak 360.000 K volt, de 1925 februárjában beállította a 600.000 koronás csúcsot. Az év őszére aztán visszatért a 360.000 koronás árra. 1927-ben 1 pengő értékét 12.5000 koronában állapították meg. Ezt követve a búza ára is, mely 28–30 pengő körül stabilizálódott: Békés, 1914. május 31.; 1923. szeptember 26.; 1924. május 28.; 1925. február 4. és szeptember 5.; 1927. január 5. és július 2.

¹¹ Békés, 1925. november 24.; Scherer II. 376–377.: 1923-ban az állam a pénzügyi palotára (ma: Békés Megyei Levéltár és Földhivatal épülete) egy emeletráépítést csináltatott. A város első modern emeletes házat 1924-ben Faulháber András építette a Petőfi utcában.

jelezte. Elsősorban a mai Béke sugárút csinosodásának lehettek tanúi a kortársak: eltűnt a város csúfjának tartott Rapport-féle ház, s a Jókai utca sarkán a rozzant Illich-féle ház helyén is egy modernnek számító épületet emeltek.¹²

Az év nyarán a középítkezések is megindultak, bár ezek inkább csak bővítéseket, renoválásokat jelentettek. A vármegye székházának bővítését pl. júliusban kezdte meg a Pfaff és Schneider cég Gerlóczy Gedeon építész tervei szerint: főispáni lakrészt építettek, melynek földszintjén az államépítészeti hivatal (a mai városházán a műszaki osztály) kapott helyet. Az első nagyobb szabású beruházást a kórház kétemeletes elmebeteg gyermekosztályának felépítése jelentette, amihez csak novemberben kezdett hozzá ugyanez a cég, Mekis János építészmérnök tervei alapján.¹³

Az egyházak is kezdtek, anyagi értelemben is magukhoz térni. A görögkeleti egyház ebben az évben restauráltatta temploma belsejét és a Józsefvárosi katolikus templom külső renoválására is ekkor került sor, akárcsak a szentpálfalvai református elemi iskola megépítésére.¹⁴ Ezek közé, a város gazdaságának magára találását jelző, munkálatok közé illeszthető be a gyulai evangélikus templom felépítése. Olyannyira, hogy az építkezés megkezdésekor ez a beruházás számított a városban az első nagyszabású vállalkozásnak.

A gazdasági fellendülés hatása 1927 őszére kezdett megmutatkozni a város külső arculatán. Az újságíró szerint *“Ha egy olyan ember érkezik most városunkba, aki 1–2 év óta nem látta Gyulát, csodálkozva állapíthatja meg azt a fejlődést, mely oly öröndetesen tapasztalható.”* A belváros kikövezése, a sugárúti Pfaff-féle emeletes ház, az új Ipartestületi székház felépítése a mellette lévő Ludwig-féle házzal mind azt a célt szolgálja, hogy *“városi jelleget adjon”* Gyulának. Pedig a polgárokat igen érzékenyen érintette az árvíz, s az azt követő tavaszi fagyok.¹⁵

1926. januárjában a belügyminisztérium az árvízkárosultak megsegítésére hirdetett országos gyűjtés sikere érdekében fel is függesztette a templomépítésre kiadott gyűjtési engedélyt. Január végén a presbiteri ülésen mindennek ellenére már arról számolt be a felügyelő, hogy Budapesten tárgyalt az építkezésről.¹⁶

A felmerülő problémák tehát nem szegték kedvét a hívek elhatározásának. Megtorpanás helyett már a kiviteli tervek foglalkoztatták őket. A kapott építési ajánlat 900 millió koronára (72.000 P) becsülte a templom és parókia teljes belekerülési összegét. Azt szerették volna ugyanis, hogy ne csak a gyülekezet, hanem egyúttal annak lelkésze is otthonra leljen. A felügyelő úgy vélte, hogy

---

¹² Békésmegyei Hírlap, 1927. március 24.; Scherer II. 377.

¹³ Békésmegyei Hírlap, 1927. július 17. és november 24.; Scherer II. 379. és 404.: 1926 őszén kezdték meg a kórház konyhájának építését.

¹⁴ Békés, 1927. július 2. és november 19.

¹⁵ Békésmegyei Hírlap, 1927. október 23. és december 6.: úgyannyira, hogy a lakosság az 1926–1927-es adójának a 90%-át nem tudta kifizetni az év végéig.

¹⁶ Jegyzőkönyvek B. 11.: 1926. január 22-i és 27-i presbiteri ülés jegyzőkönyve

ehhez 4–500 millió koronás kölcsönt kellene felvenniük.

Ahhoz, hogy építési ajánlatról tárgyalhassanak kész tervnek is lennie kellett. Ki készítette el a templom terveit?

A gyülekezet Gerlóczy Gedeont (1895–1975) még az 1925-ös év második felében kérhette fel erre a munkára, mert 1926 január 14-én már a tervek megküldését sürgető levelüket kapta kézhez az építész, s meg is ígérte azok gyors elpostázását.¹⁷ Gerlóczy, mint említettük, más munkát is végzett Gyulán: a kórházbővítés mellett pl. 1927 márciusában azért küldte ki őt a belügyminiszter, hogy a megépítendő rendőrpalota helyéül szolgáló Braun-féle telken fűrészeket végeztessen. *“Az általánosan elismert műépítő”* a *“belügyminisztérium építészeti szakértője”*-ként áprilisban a vármegyeháza bővítési tevének elkészítésére is felkérést kapott.¹⁸

Az építettő kiválasztása

Az 1926. április 3-i presbiteri ülés, a templomépítés előkészítésének lett szentelve. A felügyelő közvetítette fővárosi ajánlat nem nyerte el az egyháztanács jóindulatát, mert Safáry László másodfelügyelő (vízügyi főmérnök) és Süle József gondnok arra kaptak megbízást, hogy tárgyaljanak a békéscsabai Bányai építkezési vállalkozóval egy 600 főnyi befogadó képességű imaház és egy 4 szobás lelkészlakás bekerülési költségeiről. A felügyelő vállalta, hogy érintkezésbe lép a környék fakereskedőivel a faanyag beszerzése miatt, s a Békésvármegyei Takarékpénztár téglagyárában leköti a szükséges téglamennyiséget. A lelkész viszont a hívek lelkesedésének megcsappanását látta abban, hogy bár a gyűjtés határideje lejár, érdemi eredményt még nem hozott.¹⁹

A gördülékenység elősegítése érdekében, hogy minden felmerülő probléma megtárgyalására ne kelljen összehívni a teljes presbitériumot a május 27-i ülésen Építkezési Bizottságot alakítottak. A lelkész és Safáry László elnökte mellett Stéberl Mihály (műszaki vállalkozó) pénztros, Miegend Rezső (nyugalmazott vasutas) segédgondnok, valamint Falta Imre (műszaki rajzoló), Rózsa János (vasutas) és Juhász László egyházközségi számvevők vettek benne részt. Felkérték őket, hogy tárgyaljanak a gyulai Pfaff Ferenc – Schneider Mihály cég által benyújtott tervekről és próbáljanak egy legfeljebb 50.000 P-be kerülő építkezésről megállapodni.²⁰ Eszerint a békéscsabai vállalkozó megkeresése sem járt a várt eredménnyel, de a tervezett építkezésnek híre mehetett, ha mások is adtak be árajánlatot, noha a nyilvános pályázati felhívás még meg sem jelent.

---

¹⁷ Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.

¹⁸ Békésmegyei Hírlap, 1927. március 27. és április 3.

¹⁹ Jegyzőkönyvek. B. 11.: 1926. április 3-i presbiteri ülés jegyzőkönyve

²⁰ Jegyzőkönyvek. B. 11.: az 1926. május 27-i presbiteri ülés jegyzőkönyve

A másnapi tárgyaláson az említett bizottság szeretne volna elérni, hogy a tervben szereplő tanácstermet és hallt hagyják el, a templom méretét pedig 300–350 fős befogadó képességre csökkentsék le. Az építészek vállalták, hogy a kiviteli terveket díjtalanul készítik el, csak akkor kérnek érte pénzt, ha az építkezést az ő terveik alapján mással végeztetnék el.²¹

A felügyelő a gyűjtés eredménytelenségén elkeseredve a június 20-i közgyűlésen feltette a kérdést, hogy akarják-e egyáltalán a hívek a templom megépítését. A válasz egyértelmű igen volt. Szükség is volt e megerősítésre, mert időközben előrehaladott tárgyalásokat folytattak az építészekkel. A közgyűlés elé a Pfaff és Schneider cég 92.000 pengős árajánlatát terjesztették be. Az Építkezési Bizottságot felkérték, hogy folytassa nevezett céggel a tárgyalást arról, hogy lehetővé váljon a templom és a lelkészlak különböző időpontban történő megépítésére.²²

A következő presbiteri ülésen folytatódott a tervek feletti vita. A lelkész óriási jelentőséget tulajdonított annak, hogy a gyülekezetnek mielőbb saját temploma legyen: *“Nyíltan vallom, hogy e kis egyház életerős, hogy be fogja tölteni mindenkoron nemes és szent hivatását, de erre csak az esetben lesz képes, ha megépítheti munkájának, s jövőjének kiinduló pontját - az Isten hajlékát. Nehéz munka volt a nyáj egybegyűjtése, s ha talán bármi okból is templom nélkül kellene maradnia, úgy ki van téve annak, hogy amily szépen fejlődött az egyház, ép oly szomorúan némul el s hal meg.”* Stéberl Mihály javaslatát fogadták el: különválasztják a templom, a tornyok és paplak építését. Ezáltal lehetővé válhat úgy dönteni, hogy valamelyiket elhagyhatják. A Pfaff és Schneider céggel való tárgyalás folytatására ezért őt, valamint a lelkészt és Juhász Lászlót kérték fel.²³

Ezt követően, június 29-én tették közzé a nyilvános versenytárgyalási felhívást a templom- és parókiaépítés kiviteli tervének elkészítésére. Az ajánlatokat július 15-én délelőtt 10 óráig kellett leadni a lelkészi hivatalba.²⁴

Az Építkezési Bizottság július 22-én bontotta fel az ajánlatokat, s másnap folytatták a megbeszélést a kiértékelésükkel.²⁵ Újabb éles vita alakult ki. Falta

---

²¹ Jegyzőkönyvek. B. 11.: az Építkezési Bizottság 1926. május 28-i ülésének a jegyzőkönyve

²² Jegyzőkönyvek. B. 11.: az 1926. június 20-i közgyűlés jegyzőkönyve

²³ Jegyzőkönyvek. B. 11.: az 1926. június 25-i presbiteri ülés jegyzőkönyve

²⁴ Békés, 1926. június 29., Vállalkozók Lapja 1926. július 1.

²⁵ Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.: a dr. Melis–Popják cég ajánlata szerint a templomépítés 35.717 P-t, a teljes munka pedig 87.301 P-t tett volna ki. Párkány Simon 82.400 pengős ajánlata a templomépítést 46.400 P-re taksálta. A Pfaff és Schneider cég a teljes munkát ekkor 83.360 P-ért vállalta volna, de a templomépítésre fordítandó külön összeget nem jelölték meg. N. Szabados szerint viszont olyan új tervet kell készíteni, amely megvalósítható lenne összesen 71.600 pengőből.

Imre a tervek visszaadását szorgalmazta, mivel szerinte azok nem feleltek meg a presbitérium kívánalmainak. Ezzel szemben Safáry László azt javasolta, hogy ezek alapján írják ki az építési pályázatot, mivel az ajánlatok beérkezése után is módjában lesz az egyházközség vezetésének módosítást kérni.

A július 31-i közgyűlésen a Safáry László ismertette a négy beérkezett ajánlatot: a békéscsabai Párkány Simonét, a szarvasi Melis és Popják-féle cégét, illetve a gyulai a Pfaff és Schneider cégét és N. Szabados és Társaiét.²⁶ Az egyháztanács úgy értékelte, hogy a jelenlegi anyagi helyzetben csak az N. Szabados József és társai által készített 71.600 pengős tervnek a torony nélküli, 42.000 P-s változatát tudja elfogadni – mert ez volt a legolcsóbb ajánlat. Még ez is meghaladta azonban a gyülekezet anyagi lehetőségeit, ezért úgy döntöttek, hogy az építkezés költségeit 32.000 pengőben maximálják. Falta Imre, Rózsa János és Juhász László kapott megbízást, hogy közöljék a Pfaff és Schneider céggel terveik elvetését. Ám mégsem akarták teljesen megszakítani velük a tárgyalásokat. Az üzleti etikát némiképp megsértve az N. Szabados-féle terv és költségvetés ismertetését követően ugyanis felszólították őket, hogy ha ennél *“lényegesen jutányosabban”* hajlandók lennének elkészíteni a templomot, úgy soron kívül tegyék meg ajánlatukat. Nincs nyoma annak, hogy erre vállalkoztak volna.

A templomépítés végleges tervének elkészítésére augusztus 3-án Gerlóczy Gedeon építészrt kérték fel az N. Szabados-féle ajánlat olyan átdolgozásával, hogy a bekerülési összeg ne legyen több 32.000 P-nél.²⁷

Augusztusban megkezdődött a felkészülés az építkezés megindítására. A felügyelő téglakölcsönről állapodott meg a Mezőberényi Téglagyár RT-vel, s kérte az esperest az építkezési kölcsönigény jóváhagyására.²⁸ Augusztus 11-én az egyházmegye építési bizottsága elfogadta, hogy a gyulai templom N. Szabadosék torony nélküli terve alapján kerüljön megépítésre a lelkészlakás nélkül.²⁹

Dr. Szeberényi Lajos Zsigmond főesperes maga is igyekezett segíteni a munkálatokat. Az egyházmegye szeptember 7-én megtartott közgyűlésén

---

²⁶ Jegyzőkönyvek. B. 11.: az 1926. július 31-i közgyűlés jegyzőkönyve

²⁷ Iktatókönyv 116/1926.; Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.: Gerlóczy 1927. február 26-án közölte, hogy a templom 40.000, a torony 8000, a lelkészlak pedig 20.000, azaz a teljes beruházás 68.000 pengőből felépíthető. Egyben kérte saját tiszteltdíjának (2720 P) mielőbbi kifizetését. A neves építész november végén elvállalta a lelkészlak megtervezését is.

²⁸ Iktatókönyv 126. és 128/1926.; Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.: augusztus 24-én vállalta a téglagyár, hogy 100.000 db téglát szeptembertől kezdve szállít. A szerződést végül 1927 áprilisában írták alá, melyben 1000 darabonként 50 pengős azaz összesen 5.000 pengős árban állapodtak meg. Ezt túlteljesíthették, mert a későbbiekben 7197 pengős adósságról esik szó.

²⁹ Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.

kifejtette, hogy *“Ez a templomépítés nem csak a gyulai egyház ügye, hanem országos ev. ügy és különösen esperességünk ügye. Békésmegye túlnyomó részben az ág. h. ev. egyház tagja. Közkórházában minden gyülekezetünkől megfordulnak híveink. Egyházi becsületünk kérdése, hogy a megye székhelyén legyen gyülekezetünk, s annak legyen temploma! Ezért óhajtandó lenne, hogy ez épülő templomra egyházmegyénk minden gyülekezete vegyen fel némi összeget a költségvetésébe, esetleg több évre egymásután is, hogy a gyulai ev. gyülekezetnek ne csak temploma, hanem paplaka és tornya is legyen!”* Javaslátát elfogadták, de annak nem találtuk nyomát, hogy a gyakorlatban is alkalmazták volna, hacsak az egyházmegye által kölcsönzött 3000 P nem ebből a forrásból került összegyűjtésre.³⁰

A véglegesített építési terv 1927. január 20-án érkezett meg Gyulára, melyet a városi építési hatóság március 3-án jóváhagyott. Ezek alapján jelent meg a március 16-i versenytárgyalási felhívás a templom felépítésére. Az ajánlatokat április 2-án délelőtt 11-ig kellett beadni.³¹

A másnapi presbiteri ülésen Juhász László javaslatára felállítottak egy, az építkezést ellenőrző bizottságot Safáry László másodfelügyelő elnökletével. Tagságát Horémusz István és Mekis János mérnökök, valamint Stéberl Mihály, Uhrin János (vízmester) és Falta Imre alkották. A beérkezett ajánlatokat az április 10-i ülésen értékelte a bizottság. Választási lehetőséget csak a Melis–Popják cég és N. Szabadosék terve között láttak. Véglegesen nem dönthettek, mert az építkezés anyagi fedezetét nem látták biztosítottnak. Ezért mindenk előtt azt kérték a presbitériumtól, hogy mielőbb hozzon határozatot ennek biztosítása érdekében. Ők ugyanis csak az építkezésre fordítható költség nagyságának ismeretében választhatnak a tervek között.³²

A húsvéti közgyűlésen a hívek ismét megerősítették elhatározásukat, hogy belevágnak a templomépítésbe. Erre már csak azért is szükség volt, mert a lelkész ekkor jelentette be, hogy a bajaiak meghívását elfogadva megválík Gyulától.³³

Az április 15-i presbiteri ülésen felhatalmazták az Építkezési Bizottságot,

---

³⁰ Az Arad-Békési Ág. Hitv. Ev. Egyházmegye 1926. szeptember 26-án, Békéscsabán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Békéscsaba, 1926. 6. és 11.

³¹ Iktatókönyv 19. és 44/1927.; BML.: Gyula város 1399/1927. határozata.; A pályázatot meghirdették a Vállalkozók Lapja illetve a Békés 1927. március 16.-i számaiban

³² Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.: Bojár Géza (Budapest) 80.987 P, dr. Ragdon István–Fehér Mózes–Hoffmann István (Gyula) 76.507 P, Botyánszky Pál–Drienyovszky János (Békéscsaba) 102.469 P, Heilinger Antal (Gyula) 95.639 P, Schriffert Antal (Gyula) 80.172 P, dr Melis–Popják (Szarvas) 90.464 P, Nagy Szabados József 86.087 P, de ő elvállalta volna a munkák részletezése nélküli, 80.000 pengős átalányösszegben a kivitelezést.

³³ Békésmegyei Hírlap, 1927. április 14.

hogy kezdje meg a tárgyalást N. Szabadossal. A püspök felvállalta, hogy kölcsönt szerez, s csak úgy járult hozzá, hogy egyedül a templom épüljön fel, ha ez mégsem sikerülne neki.³⁴

Az Építési Bizottság április 21-én arról értesítette a két elfogadásra ajánlott pályázat benyújtóját, hogy egyelőre a torony nem építhető meg. Nyilatkozattételre kérték őket, hogy mennyiben módosítják ajánlatukat, ha csak a templom épül fel, s a szükséges téglákat a gyülekezet szerzi be. Alternatív ajánlatot kértek továbbá a templom és a lelkészlak együttes felépítése esetére.³⁵

Meglepő, hogy a május 13-i presbiteri ülésen a felügyelő arról számolt be, hogy Kiss Benő segédlelkész, Mekis János és Olofson Miksa (pénzügyi számtanácsos) presbiterek társaságában előző napon tárgyalta N. Szabados építőmesterrel, aki olyan feltételekkel állt elő, melyek nem szerepeltek az eredeti szerződésben. Sajnos nem sikerült kiderítenünk, hogy milyen új feltételekről lehetett szó. Mindenesetre nagyobb vita után, mindössze három szavazatnyi többséggel úgy döntött a presbitérium, hogy nem hajlandó visszaadni az N. Szabados által letett bánatpénzt, mert a szerződés aláírása után lépett vissza a munkától.³⁶

Az egyházközség elnöksége ezután a szarvasi illetőségű dr. Melis János és Popják Pál által jegyzett vállalkozáshoz fordult. Ők hajlandónak mutatkoztak a templom felépítésére, ha annak alapja kőből készül, és a végösszeg meghaladhatja a 60.000 pengőt, ugyanakkor megfelelő nagyságú adományt is kilátásba helyeztek az építkezés céljára. A presbitérium megadta a felhatalmazást a velük történő megállapodásra. Az építkezést 58.000 pengőért vállalták. Korábbi referencia munkáikként a zámi, a kunszentmártoni és a csugari vasútállomást, az öcsödi malmot, a békésszentandrászi szőnyeggyárat és az ottani újtelepi iskolát, illetve a hontkirályfalvai evangélikus templomot említették.³⁷

A templom felépítéséről véglegesen az 1927. májusi közgyűlés hozott határozatot. A szerződést május 16-án írta alá a felügyelő és Kiss Benő segédlelkész az építetőkkel, akik vállalták, hogy augusztus 15-ig tető alá hozzák a templomot, s október 30-ig elvégzik a belső munkálatokat is 49.666 pengős költségvetéssel. A gyülekezet pedig azt vállalta, hogy amennyiben egy éven belül felépíttetné a lelkészlakást is, úgy köteles lesz a Melis–Popják céget felkérni a munkákra, az általuk megtett ajánlati ár betartásával. Kötelezettséget

---

³⁴ Jegyzőkönyvek. B. 11.: az 1927. április 15-i presbiteri ülés jegyzőkönyve

³⁵ Jegyzőkönyvek. B. 11.: az Építkezési Bizottság 1927. április 21-i ülésének jegyzőkönyve

³⁶ Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.; Iktatókönyv 265/1927: N. Szabadosék szeptemberben beperelték az egyházközséget a 2000 pengős építési letét visszatartása miatt. Valószínű, hogy peren kívüli megállapodás történt, mert bírói ítéletnek nem találtuk nyomát.

³⁷ Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.

vállaltak arra is, hogy a felmerülő kiadásokat hetente, utólagosan kifizetik.³⁸

Az építkezés levezénylésének feladata az újonnan, 1927. szeptember 25-én érkező lelkészre, Tátrai Károlyra hárult.

Az országos gyűjtés

A gyülekezet saját erőből képtelen volt egy ekkora munka finanszírozására. Az 1923. november 18-i közgyűlésen határoztak egy országos gyűjtési akciót kezdeményezéséről. A felhívás szövegét 1924. január 8-án terjesztették fel jóváhagyásra a főespereshez.³⁹

A március 15-i presbiteri ülésen a felügyelő már arról számolhatott be, hogy az egyházkerület 396.000 K-t, a tótkomlói gyülekezet pedig 100.000 K-t küldött (ez együtt 2 q. búza árának megfelelő összeget jelentett) a templomépítés támogatására. Mégis úgy határoztak, hogy a pillanatnyi gazdasági helyzetben nem lenne tanácsos elkezdni a gyűjtést. Ezzel legalább 1–2 hónapot még várni akartak, arra számítva, hogy addig talán a korona értéke megerősödik.⁴⁰ A korona helyett – mint láttuk – újabb mélyrepülésbe kezdett. Fél év alatt a felére csökkent az értéke, s csak a következő év szeptemberére küzdötte vissza magát az 1924 áprilisi szintre.

1925 januárjában a gyulaiak mégis elérkezettnek látták az időt a gyűjtés meghirdetésére, bár a belügyminisztertől csak áprilisban kértek rá engedélyt. Jóváhagyása június 3-án érkezett meg.⁴¹

A gyűjtési munkát elő kellett készíteni, meg kellett szervezni. Irányítását dr. Paulinyi Gyula (bíró) és Saffáry László vállalta. Úgy döntöttek, hogy a pénzügyeket most keresik meg, de a lakossági gyűjtést csak aratás után kezdik el. A gyűjtőútra indulóknak az elszámolható kiadásaikon felül a begyűjtött összeg 5–10%-át vélte kiutalhatónak a presbitérium. A közgyűlés ezzel szemben Juhász László indítványát fogadta el, mely szerint kapják meg az általuk összegyűjtött pénz 20%-át, de abból fedezzék a saját költségeiket is.

A lelkész október 11-én az imaházban beszámolót tartott a gyűjtés addigi eredményéről. Sajnos erről nem maradt fenn feljegyzés, de azt tudjuk, hogy az első (még a koronás időszakban lezajlott) akcióban 14 fő vett részt: kilencen még 1925 nyarán, további három fő a következő évben, ketten pedig 1927-ben. Az adománykérés jobbára a környező vidéket ölelte fel, bár egyesek eljutottak

---

³⁸ Jegyzőkönyvek C. 12.: Tátrai Károly 1932-es visszaemlékezése.; Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.: az 1927. április 1-én tett ajánlatukban 49.966 pengőért vállalták a templom, illetve 89.827 pengőért emellett a torony és az imaház megépítését is.

³⁹ Iktatókönyv 4/1924.

⁴⁰ Jegyzőkönyvek B. 11.: az 1924. március 15-i presbiteri ülés jegyzőkönyve

⁴¹ Iktatókönyv 9/1925.; Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.: BML. Gyula város iratai. 219.058/925.VIII. B.M. rendelet.

Miskolcig, Nyíregyházaig is, de pl. a Dunántúlról csak Celldömölköt keresték fel. A gyűjtőívek tanúsága szerint 6186 pengőt sikerült összeszedniük. Ebből 914 P jutalékot adtak vissza gyűjtőknek, a nyomtatványok és egyéb költségek pedig 335 pengőt emésztettek fel. Emellett a gyulai hívek is összeadtak 758 P-t: 1925. augusztus 19-én, Pluhár Mária 100.000 koronájával kezdve 1926 végéig a gyulai evangélikusok közül mintegy 40 fő tett adományt. Közülük dr. Vangyel Endre, Kocsis Lászlóné, özv. Ranik Kornélné és Rózsa János 1-1 millió koronával (80 P) támogatta a templom felépítését.⁴²

Nagyobb haszonnal jártak postai befizetések, melyek az önkéntes adományok mellett felölelték a különféle szervezetektől kapott segélyeket is. Ezek nagysága elérte a 11.000 pengőt. Az első jelentősebb összeg, 2 millió K (160 P) értékben a mezőberényi hívektől érkezett 1925 augusztusában. Szeptemberben 10 millió K-t küldött az egyházkerületi gyámintézet. A Baldacci-alap 1, míg a helyi görögkeleti egyházközség 8 milliós adományt nyújtott. 1926. július elsején a lelkész és a felügyelő aláírásával felhívást tett közzé az egyházközség, melyben kiemelték, hogy nincs sem temploma, sem lelkészlakása a gyülekezetnek. Ezen a helyzeten csak úgy tud segíteni, *“ha keresi a lelkek együttérzését, áldozatkész jobbát és megtalálva azt, – anyagi erőre kap.”* A 800 gyulai evangélikus nevében, Raffay püspök ajánló soraival kérték a nemes adományokat, hangsúlyozva, hogy *“A magyar feltámadásának egyedüli záloga, a hon fiainak istenfélelmében való megtartása, s hogy mi is egy cseppjévé lehessünk a jövőt adó forrásnak, hogy – harcosaivá válhassunk a magyar lelkek újjászületésének az Evangélium ragyogó, diadalmas fegyverével – ismételten kérjük Isten és Hazáért dobogó szívének ügyünk megértő felkarolását.”* A Békéscsabai Evangélikus Nőegylet a tavasz folyamán 1,4 millió koronát küldött. A vármegye alispáni hivatalától 20 millió korona érkezett a nyáron, Békéscsaba városa pedig 5 millió K-t adott. Mivel a gyűjtés a természetbeni felajánlásokra is kiterjedt, a csorvásiak 1 mázsa búzát adtak.⁴³ Ez a kb. 48 millió koronás (3800 P) összeg ekkor 130 q búza árának felelt meg.

Az első évben a készpénzben befolyt, illetve a felajánlott adományok összege 16.240 P-t tett ki. Az egyházkerületi közgyűlés a báró Baldacci-alapból további 1200 P-t szavazott meg. A felügyelő javaslatára a presbitérium hozzájárult 8000 P kölcsön felvételéhez. A teljes építési költséget, arra számítva, hogy még 8000 pengőt össze tudnak gyűjteni, 32.000 pengőben maximálták. A szeptemberben megtartott egyházmegyei közgyűlés viszont csak 4800 P-nyi hitel felvételt engedélyezett.⁴⁴

---

⁴² Számadások F. 23.

⁴³ Iktatókönyv 98 és 116/1925., valamint 15., 36., 67. és 89/1926.

⁴⁴ Jegyzőkönyvek. B. 11.: az 1926. augusztus 1-i közgyűlés jegyzőkönyve; Az Arad-Békési Ág. Hitv. Ev. Egyházmegye 1926. szeptember 26-án, Békéscsabán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Békéscsaba, 1926. 19.: a templomépítési költségekre 912 P-t, a tervezett adók 50%-át vették fel a pótköltségvetésébe.

Az 1927. január 7-i presbiteri ülésen a felügyelő beszámolója szerint a gyűjtés eredménye 17.180 pengőt tett ki, de ez a felajánlások beérkezésével elérheti a 22.840 pengőt is. A befolyt összeg kétharmada Békés megyéből származott, a fennmaradó rész felét pedig a Bács-Kiskun megyei gyűjtés eredménye tette ki.⁴⁵

Az esperes ekkor kilátásba helyezett egy kedvező feltételű kölcsönt, melynek elnyerése lehetővé tette volna a lelkészlakás és a templom felépítését. Ezt azonban ugyanúgy nem sikerült megszerezni, mint a püspök által beígértet.⁴⁶

A súlyosbodó anyagi gondok következtében augusztus végén Kiss Benő segédlelkész elvállalta, hogy gyűjtőutakra menjen: *“A lelkész egy-egy hetet gyűjtéssel töltött el, de csak 100–100 pengőnyi adománnyal, holott ennek 3–4 szerese kellett volna. Már-már csőd előtt állott az egyház...Isten szent lelke azonban nem hagyta tovább a vergődést. Egyik presbiter rámutatott arra, hogy... egyedül a már félig-meddig lejárt országos gyűjtési engedély lehet a gyülekezet minden reménye és ebből kell pénzt előteremteni.”*⁴⁷ Az országos gyűjtés meghosszabbítását 1927. december 31-ig a belügyminisztérium június 4-én jóváhagyta.⁴⁸

Igazából csak az új lelkész megérkezése után, ősszel indult meg az egész országra kiterjedő, szakszerűen lebonyolított adománykérési akció. A munkát Juhász László nagy hozzáértéssel és eredményesen irányította. *“Terjedelmes és mindenre kiterjedő gyűjtési programot készített, s azt a presbitérium el is fogadta. Az elfogadott programot azonban meg is kellett valósítani. Erre a terv készítője csak úgy vállalkozott, ha az előmunkálatokra fedezetet, irodát, segédmunkaerőt, írógépet és támogatást kap. A gyülekezet minden tagja kivette a részét a gyűjtési munkából, mely országosan valóban csak 1927 októberében indult meg. Hatvan gyűjtési nap eredménye megmutatta, hogy Isten szent lelke nem hagyta magára a gyülekezetet.”*⁴⁹

21 pontból álló programot állítottak össze.⁵⁰ Gyűjtőket tanítók, illetve az egyházi- és a rokkantakat tömörítő egyesületek megkeresésével, valamint újsághirdetéssel szándékoztak toborozni. A jelentkezőktől megkövetelték az erkölcsi bizonyítványt, s fotót is kértek egy fényképes igazolvány készítése céljából. Az országot 30 gyűjtőkörre osztották fel. A gyűjtők számára részletes

---

⁴⁵ Békés, 1925. október 10.; Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.; Az 1927. január 7-i presbiteri ülés jegyzőkönyve arról tanúskodik, hogy a múlt év augusztusa óta nem gyarapodott a gyülekezet vagyona.

⁴⁶ Számadások F. 23.: Templomépítési gyűjtés elszámolása, 1927. január 9.

⁴⁷ Jegyzőkönyvek. C. 12.: Juhász László visszaemlékezése. Kiss 980 P-t gyűjtött, de a kiadásai levonása után csak 580-at adott át az egyházközségnek.

⁴⁸ Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.

⁴⁹ Jegyzőkönyvek. C. 12.: Tátrai Károly 1927-es visszaemlékezése és Juhász László visszaemlékezése. Nettó értékben kb. 5000 P folyt be 1927 végén.

⁵⁰ Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.

utasítást dolgoztak ki. A templom jelenlegi állapotáról készített képeslapokat az általuk megszerzett címekre óhajtották kiküldeni, egy felhívást mellékelve, melyben további 4–5 cím megküldését kérték. 5000 db levelező lapot nyomattak ki. A képeket zömmel olyan helyekre juttatták el, amelyek kiestek a gyűjtők útvonalából. Emellett iskoláknak, földbirtokosoknak küldték el őket, adakozási kedvük felkeltése érdekében. Kérték azt is, hogy közöljék azok nevét és címét, akik *“híven ápolják elesett hozzátartozóik emlékét.”* Részükre ugyanis felajánlották, hogy az I. világháborúban elesettjeik nevét egy emléktáblán megörökítik a templom falán, s még egy díszes alapítólevelet is kiállítanak számukra, ha alapítványt tennének a templom javára. (1000 pengőért díszes márvány emléktáblát, 200 P-ért egy közös táblán való szerepeltetést ajánlottak úgy, hogy a hősök emlékűnépén mindenkiért – külön, név szerint felsorolva az adakozókat – elmondana a lelkész egy imát.) A családosokról sem akartak megfélekezni. Részükre azt ajánlották fel, hogy vegyenek karácsonyfadíszet, mely a templom dombornyomásos képét egy csokoládéból készült plaketten fogja ábrázolni. Ebből 5–10.000 darabot akartak gyártatni. (Nincs azonban tudomásunk róla, hogy valaki is élt volna e felajánlott lehetőségekkel.) Az akciókat a protestáns lapokban hirdették meg. A püspököktől azt kérték, hogy egy vasárnapi perselypénz átengedését hagyják jóvá egyházközségeikben. Azért, hogy a gyűjtési akcióból befolyt összeget elkülönítetten kezeljék, a Postatakarék Bankban külön számlát nyitottak az e célra beérkező pénzek fogadására.

Szeptember–október folyamán a Pesti Hírlap hasábjain többször is megjelentetett hirdetésben keresett a gyülekezet a feladat ellátására alkalmas, intelligens embereket. Előírták, hogy a gyűjtést csak az előre kijelölt településeken folytathatják. Az akció megkezdése előtt jelentkezniük kellett az illetékes főszolgabírónál, valamint a községek elöljáróságánál illetve a városokban a polgármesternél és a rendőrségnél. Elsősorban a nagyobb vállalatok, illetve a tekintélyes protestáns polgárok felkeresését ajánlották számukra, a helyi viszonyokat ismerő egyén (a lelkész vagy egy presbiter) társaságában. A templomot ábrázoló levelező lapok átnyújtásával lényegre törően kellett ismertetniük a gyülekezet helyzetét. Ha pedig valaki azzal akart volna kitérni, hogy pillanatnyilag nincs pénze, akkor a felajánlások ívét kellett vele kitölteniük. Az úton lévő gyűjtő minden nap tartozott feladni egy levelező lapot a gyülekezet részére, hogy tudják éppen merre jár, s milyen eredménnyel végzi a feladatát. Kiadásait tartozott jegyzékbe foglalni úgy, hogy azok nem haladhattak meg az általa összegyűjtött pénz 20 %-át. Azt is előírták, hogy 30 P-nél több pénzt ne tartsanak maguknál, hanem adják fel. A gyűjtőív hivatalos okirat, azt tintával kellett kitölteni, s vele a gyűjtés befejezése után 48 órával a lelkészi hivatalban el kellett számolni. Nagyobb településeken a helyi újság útján is közzé teheték, hogy adományokat gyűjtenek a templom javára. Arra is kitért az előírás, hogy a gyűjtő a természetbeni adományokra is fektessen súlyt: fogadjon lovaskocsit, s azzal járjon házról házra. A kapott adományokat aztán helyben értékesítse árverés útján, vagy adja el egy kereskedőnek. Azt is

figyelmébe ajánlották, hogy igyekezzenek Amerikában élő evangélikus vallású magyarok címét is megszerezni.

A gyűjtőívek (1. kép) szeptember elsejére lettek készen. Az épülőfélben lévő templom fotói mellett szívhez szóló sorok kaptak helyet a fejlécben. Ezek később többször is megjelentek újsághirdetés formájában pl. a Jöjjetek Énhozzám című lap hasábjain:

“Magyar Testvérek! Az isteni Gondviselés nehéz őrhelyre állított minket. Határszélen vagyunk! Megszaggatott hazánk határoszlopai közelében végvárat kell építenünk. Nem romboló fegyverek ellen oltatul, de a hitetlenség romboló lelke ellen – templomot!

Hozzáfogtunk. Önmagunkat végsőkig megfeszítve áldoztunk, hogy Istennek oltárt építhessünk. De súlyos csapások sújtottak, nem bírjuk tovább. Félben kellett hagynunk a munkát! És most – magyar Sionunk kapuja tárva, fala félben hagyva!

Segítségért kiáltunk felétek! “Jertek építsük meg Jeruzsálem kőfalát!” (Nehémiás 2, 17.) Ne hagyjatok magunkra! Ne taszítsátok el kérésre kinyújtott kezünket! Isten és hazánk ügyére kérünk!

Adakozzatok jó lélekkel a gyulai evangélikus templom felépítésére!”⁵¹

A hirdetésre jelentkezők közül elsőnek, szeptember 25-én Deutsch Jánost kérték fel, az utolsó pedig december 13-án lépett munkába. Érdekes, hogy ebben az akcióban Mekis András nyugdíjas vasutas kivételével nem találunk olyan személyt, aki a korábbiakban is részt vett. Az 56 új “ügynök” közül többen csak közvetlen környezetükben végeztek gyűjtést, de nem egy olyan, már-már profinak számító is akadt, aki 2–3 megyét is bejárta. Bár maximum a költségek 20%-át lehetett elszámolniuk saját költségként, de ezt nem vették túl szigorúan. Némegyszer az 50%-ot is elfogadták. Mégis maradtak hátralékosok, igaz csak egy-két esetben, s akkor sem nagy összeggel.

Bár a gyűjtési ívek fennmaradtak, mégis nehéz megmondani, hogy mennyi pénz is folyt be pontosan a felmerülő kiadások levonása után. Erre a gyűjtési íveknek és a pénztári naplónak az összehasonlítása során sem kaphattunk egyértelmű választ, s még zavarosabb lesz a kép, ha a hivatalos zárszámadások adatait vesszük figyelembe. Eszerint 7829 P folyt be az országos gyűjtés eme szakaszából.⁵² Sokan azonban a késedelmes elszámolás miatt csak 1928-ban fizették be az általuk összegyűjtött pénzt.

A természetbeni adományok beszédese nem váltotta be a reményeket, nyilván sokan menekültek az ezzel járó fáradozástól. A gyülekezet ezért az adományszerzés egyéb formáival is megpróbálkozott. Mivel minden fillérre szükség volt, téglajegyeket és bélyegeket is árusítottak 50 filléres és 1 pengős tömbökben. Az akció legkésőbb 1927 júniusában megindult, ám túl nagy sikert

---

⁵¹ Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.

⁵² Számadások F. 23.: Az 1927. évi templom-számadás. Ebbe azonban beleszámították az egyháztagnak pótdórából származó 1157 P-t is.

ez sem hozott: 1927-ben téglajegyekből 1432 pengőt fizettek be. Az 1929. április 21-i közgyűlésen ezt az akciót 2095 pengős eredménnyel zárták le.⁵³

A jótékony célú bélyegek árusításáról csupán annyi hírünk van, hogy a gyulavári református egyesület 29 pengőnyit árult belőlük. Kis Benő segédlelkészt pedig felszólították, hogy a még nála lévő 57 pengővel szíveskedjék elszámolni.⁵⁴

Eredményesebbnek bizonyultak a bevált, hagyományos gyűjtési módok: az október 31-én 17 órától a református templomban tartott istentisztelet perselypénzét például az evangélikus templom felépítésére ajánlották fel. Nem hagyhatták ki a műsoros estekben rejlő bevételi lehetőséget sem. Este nyolc órától a Bethlen Gábor Szövetség rendezett nagyszabású kultúrestet a Göndöcskerti Pavilonban. (Most a Kohán Képtár épülete.) Erre az alkalomra *“Budapestről egész kis művésztársaság jött le, hogy a gyulai evangélikusok épülő temploma javára tehetségével közreműködjék.”* Az újságíró szerint a Pavilon nagyterme megtelt. A közönségnek nem kellett csalódnia. *“A kultúrest minden száma elsőrangú teljesítmény volt: Szűts Ernőné énekművésznő úgy az operai részlet éneklésével, mint irredenta dalaival elbájolt, lenyűgözött mindenkit... Meglepetés volt a közönségnek Kiss Pál zongoraművész szereplése, ki Szűts Ernőné kísérete... Edvi Illés Zoltán, akit dr. Kovalszky Róbert kísért zongorán... kifogástalan énekesnek bizonyult... Eddig még nem is gondolt művészettel játszott a cimbalmon dr. Kulcsár Sándor csabai orvos. Dr. Konrád Ernő megnyitó beszéde felhívta a figyelmet a szenvedő hazára... Vitéz dr. Görgey József országgyűlési képviselő... meggyőző erővel fejtegette..., hogy a templomok tehetnek legtöbbet az új, nagy Magyarországért... Tátrai Károly beszéde pedig arra világított rá, hogy e földi keresztyén templomok lépcsők amaz ideális állapot felé, mikor minden szív Krisztus temploma lesz.”* A műsor a helybeli református énekkar fellépésével fejeződött be. Az est mintegy 500 pengős bevételt hozott.⁵⁵

Adományként 1927-ben az egyházmegye 120, Orosháza község 160, Pest vármegye 960, Gusztáv Adolf Egyesület 540, Görögkeleti egyház 250, az egyházkerület 500, Raffay Sándor püspök 300, Szeberényi Lajos Zsigmond főesperes 100, Pollner Ödön Szegedről 100, Bagyinka András Gerendásról 80, Nógrád vármegye 40, a gyulai református egyház 20, Prónaifalva 40, a békéscsabai evangélikus egyház 1000, valamint a gyulaiak közül Uhrin János, Tarkó Mária, Horémusz István és Falta Imre 80-80, Rózsa János, dr. Vangyel Endre, vitéz Pusztai Rezső, Bergel Péter, Stéberl Mihály és Lénárt Ferenc 40-40 és még huszan kisebb összegeket adtak, de Békéscsabáról, Budapestről, Szegedről, Bercellről, Cséparól, Soltról és Körösladányból, Nagykökényesről,

⁵³ Jegyzőkönyvek. B. 11.: 1929. április 21-i közgyűlés; Számadások F. 23.: Az 1927. évi templom-számadás: 12.500 P értékű téglajegyét nyomattak ki.

⁵⁴ Iktatókönyv 50., 131., 162., 255. és 272/1927.

⁵⁵ Békésmegyei Hírlap, 1927. október 27. és november 6.

valamint Sarkadról is érkeztek kisebb adományok, összesen mintegy 5000 P értékben, s ekkor utalták át a Baldacci-alap előző évi 1200 pengőjét is.⁵⁶

A gyűjtési akció ezzel még korántsem zárult le. 1928. január 8-án a belügyminiszter engedélyezte a meghosszabbítását június 30-ig. A január 13-i presbiteri ülésen a vezetésére ismét Juhász Lászlót kérték fel. A nagyszabású előkészületeket jelzi, hogy 10.000 db lapot nyomtattak ki.⁵⁷

Volt adóssága bőven a gyülekezetnek, nem hagyhatta abba a gyűjtést. A lelkész maga is mindent megtett a sikeréért. Márciusban csorvási és orosházi, májusban gyomai, augusztusban kiscsáki és nagyszénási, októberben pedig tótkomlói szolgálatával gyűjtött adományokat.

1928. februárjában megkereste az előző évre gyűjtési engedéllyel rendelkező egyházakat, hogy ha engedélyeiket nem hosszabbították meg, akkor küldjék el a jól bevált gyűjtők adatait. Apróhirdetésben is kerestek jó megjelenésű, intelligens embereket napi 1,5 P szálláspénz illetve élelemre és egyéb kiadásokra maximum az általuk összegyűjtött pénz 20%-ának a felajánlásával. Azzal példálóztak, hogy tavaly egy dunántúli magántisztviselő 2 hónap alatt 1700 P-t gyűjtött össze, amiből saját költségeire 500 P-t elszámolhatott. A 24 jelentkező közül 12 új névvel találkozunk.⁵⁸

A gyűjtőíveken 5858,72 P beszédese szerepel, de ebből tényleges, nettó bevételnek csak kb. 3000 P-t tekinthetünk. További 628 P a téglajegyek árusításából, s mintegy 5000 P adományokból érkezett.⁵⁹ Ezt egészítette ki a

---

⁵⁶ Templomépítési- gyűjtési iratok F. 29.

⁵⁷ Jegyzőkönyvek, B. 11.: 1928. január 13-i presbiteri ülés jegyzőkönyve; Pénztárkönyv, 1928. március.

⁵⁸ Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.

⁵⁹ Számadások. F. 23.: a gyulai evangélikus egyház 1928. évi vagyoneleltára: Az önkéntes adományok nagysága az adott időszakban 1100 pengőre tehető. Ehhez hozzászámítható az Egyházkerületi Gyámintézettől kapott 200, a kerületitől kapott 150 és a megyeitől kapott 180 pengő, valamint 800 pengő a német Gusztáv Adolf Egyesülettől. A Baldacci-alap 400 pengőt utalt ki, adóalapi segélyként pedig 600 pengőt kapott az egyházközség. 500-at az orosházi, 100-at pedig a tótkomlói evangélikus leányegylet küldött, míg 250 a békéscsabai műsoros estekből, 120 az október 31-i estből, 100 a református egyházközségtől, 100 pedig kézimunkák árusításából származott. Ide számították Stéberl András felajánlását a szószék elkészítésére, s egy szegedi adományt, melyből a keresztelő követ állították fel. A január 15-i közgyűlésen a felügyelő bejelentette, hogy a békéscsabai egyháztól 3000 pengő segély várható, az egyházmegyétől pedig 2000 P, ám ezek kifizetése 1933-ig elhúzódott. A főesperes még márciusban lemondott a templomépítés javára az Árvízmentesítő Társulattól számára járó 1000 P-ről, de ez is csak 2 év alatt folyt be. Kiss Benőn behajtották tartozását, s még többeket is felszólítottak hátralékaik rendezésére.

gyulai hívek 1000 pengős adománya a templomi padokra és a szószékre.⁶⁰

Összesen tehát 84 személy vállalt adománygyűjtést. A legeredményesebb munkát Mekis András presbiter, nyugalmazott vasutas végezte, aki mindegyik gyűjtési akcióban részt vett, s egymaga csaknem 1687 P-t szedett be. Őt a példaként említett dunántúli Hajba Sándor követte, akinek 1200 P beszédését köszönheti a gyülekezet. A 900 pengőnél többet gyűjtött össze Kéler Jánosné, Kovács Sándor és a lelkész, Tátrai Károly. Az 500 pengőnél többet gyűjtők közül még a gyulai Vidó Andrást említhetjük meg Kiss Benő segédlelkész mellett.

Áldozatvállalásuk nélkül nem épülhetett volna fel a templom.

A szorító anyagi gondok közepette új utakat is próbált keresni a gyülekezet vezetősége, amelyek újabb bevételekkel kecsegtettek: tanárok, lelkészek segítségével Luther-kép eladási akciót akartak indítani.⁶¹

1928. március 8-án arról informálódtak Elek Sándor okányi református lelkésznel, hogy mennyire megbízható Nagy Imre, aki korábban nekik gyűjtött és Kálvin képeket árult. A pozitív válasz megérkezése után felkérték Nagyt a Lutherről készítendő képekkel és levelező lapokkal kapcsolatos munkák irányítására. Ő úgy vállalkozott volna erre, ha a nyomtatási költséget az egyházközség megelőlegezi, s a bruttó bevétel 70%-át elszámolhatja költségként. Március 27-én arról értesítették, hogy a presbiteri gyűlés kevesellte a 25–30%-os várható hasznot, s célszerűbbnek látták, ha saját maguk kézbe venni a műveletet.

1928. április 5-én kértek engedélyt a belügyminisztériumtól a Luther Mártont ábrázoló fali képek és levelező lapok árusítására. Hangsúlyozták, hogy *“templomunk itt a határszélen máris végvár a hitetlenség ellen”* azonban súlyos adósság terheli a gyülekezetet az építkezés miatt. Sokat segítene, ha az igen olcsó árban előállított képek árának 50%-a az egyháznál maradhatna.⁶²

Nem ismerjük az akció részleteit, de az bizonyos, hogy nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

Májusban már a református egyházközségeket is megkeresték *“a 400 éves, szenvedésekkel teljes közös múlt”* alapján, Pál apostol intésével, melyben arra szólított fel, hogy: *“Egymás terhét hordozzátok!”* Az egyházközség adósságai ugyanis ekkorra megközelítették a 16.000 pengőt.⁶³

A következő évben is tovább folyt az adományok gyűjtése, bár már csak esetleges, nem szervezett keretek között. Mégis, a legkülönbözőbb helyekről érkezett segítség: Korbély Géza Debrecenből 100 P-t, míg az egyetemes felügyelő 300-at küldött. A békéscsabai Nőegylet március 23-án rendezett

---

⁶⁰ Számadások. F. 23.: a gyulai evangélikus egyház 1928. évi vagyoneleltára.

⁶¹ Iktatókönyv 247., 249., 282. és 300–301./1928.

⁶² Az akcióval kapcsolatos levelezés a Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29. aktában található

⁶³ Iktatókönyv 236., 267., 338., 355–356., 369/1928.

estélyt, amelyen ugyancsak erre a célra gyűjtöttek pénzt. A lelkész a németországi városokról tartott előadást áprilisban a csabai leányegyletben, annak fejében, hogy segítséget nyújtanak a gyűjtéshez.⁶⁴ A Népjóléti Minisztériumtól és a városi egyházak segélyezési alapjából viszont hiába várt támogatást a gyülekezet.

Ezért egyéb bevételi forrásokkal is kalkulált a lelkész. Augusztusban 400 db, különböző méretű Luther-bélyeget rendelt Németországból 300 márka értékben, hogy az ezek értékesítéséből befolyó többletösszeget is e célra fordítsák. A Gusztáv Adolf Egyesülettől ekkor 610 pengő érkezett, s az Egyetemes Gyámintézet is küldött 150 P-t. A békéscsabai egyház megadta a 2000 pengős segélyt, míg a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 500 pengős támogatást nyújtott. Az 500 pengős adóalapi segély mellett Stéberl András 300 pengős támogatása, valamint a kerületi gyámintézet 200 pengője érdemel még figyelmet. További 200 pengő 2 db kézimunka elárverezéséből származott. Novemberben Békéscsaba városától kért segélyt a gyülekezet, s 50 P-t kapott.⁶⁵ Az egyházközség ez évben segélyekből és adományokból összesen 6.500 pengős bevételt könyvelhetett el.⁶⁶

Összegzőként tehát azt állapíthatjuk meg, hogy 1925 és 1933 között az országos gyűjtésből nettó értékben 21.346 P-höz, a különböző hazai és külföldi egyházi segélyek jóvoltából 10.538 P-höz, míg adományokból 20.316 P-höz, kamatokból pedig 1027 P-höz, azaz összesen 55.961 pengőhöz, tehát a templomépítés költségeinek 95–97 százalékához hozzájutott a gyülekezet.

1927 elejéig a gyűjtésből legalább 7000 pengőt az ország lakossága, az átlagemberek adtak össze. 1927-ben ez megközelítette a 9.000 pengőt, s a következő évben mintegy 7000-et tett ki. A postai úton történt adományozásból 1926 végéig 11.000 pengő gyűlt össze, míg 1927-ben, s a következő két évben 6000 P körül alakult az így befolyt összeg nagysága. A nagyobb adományokat levonva megállapítható, hogy a templom építési költségeinek közel kétharmadát (kb. 35–40.000 pengőt) emberek ezreinek alig néhány pengős felajánlásai tették ki. Sokan talán utolsó felesleges fillérjeiket áldozták fel e szent és nemes célra.⁶⁷

Az összegyűlt pénzből legalább 12.000 P gyulai (nem csak evangélikus!), s további 20.000 pengő Békés megyei adakozóktól származott. A templomépítés költségeinek felét tehát ők fedezték. Felajánlásaikat 2000 pengővel követte Budapest lakossága Pest megyéével együtt, majd 1500 pengő körüli összeggel Győr–Sopron, illetve Csongrád–Csanád, míg 1000 körülivel Vas, Bács–Kiskun, és Hajdú–Bihar megye lakosai követték. Jelentékenyebb összegek érkeztek még

---

⁶⁴ Iktatókönyv 387. és 408/1929.: a nőegyleti est 80 pengőt jövedelmezett, a leányegyletbeli előadás haszna is meghaladta a hetvenet.

⁶⁵ Az 1929-es pénztárkönyv, ill. iktatókönyv 47., 147., 168., 195., 156., 288., 318., 368., 375., 390., 477., 491., 504., 524. és 652., valamint 651/1929.

⁶⁶ Számadások. F. 23.: A gyulai evangélikus egyház 1929. évi vagyonszámadása.

⁶⁷ Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.

Nógrád, Szolnok, Szabolcs–Szatmár megyéből is. Jelképesebb összegeket a komárom-esztergomi, a somogyi, a borsodi, a baranyai és a hevesi hívek is adtak. (Eszert csak Zala és Veszprém megyék területére nem jutottak el az adománygyűjtők.)⁶⁸

Segítségük nélkül lehetetlen lett volna felépíteni a templomot. Nem mehetnek el úgy a templom előtt a ma élő hívek, hogy ne mondjanak nekik hálás köszönetet, vagy ne emeljék meg kalapjukat áldozatkészségük előtt!

Összegzésünk nem tartalmazza a gyulai evangélikusok által befizetett, megemelt egyházi adókat. Nem tudjuk, hogy ezeknek mekkora hányadából fedezték a közvetlen kiadásokat, s mennyi jutott belőlük az egyre növekvő hitelek kamatainak a fedezetére. Mindenesetre büszkén jelenthetjük ki, hogy amikor templomunkra pillantunk nem csak idegenek áldozatvállalása, hanem helyben lakó őseink, hitsorsosaink kitartása előtt is tisztelegnünk kell!

A fentiek alapján azt a városban elterjedt tévhitet is meggyőző erővel bizonyíthatjuk, hogy a gyulai evangélikus templom felépítése kizárólag Stéberl Andrásnak, s az ő adományainak lett volna köszönhető. Nem akarjuk kisebbiteni a nemzetközi hírű vállalkozónak a gyülekezet felvirágoztatásában kifejtett érdemeit, de le kell szögeznünk, hogy ezek csak a későbbi évek folyamán váltak meghatározó jellegűvé. A templomépítéshez, illetve a berendezése költségeihez (a szószék révén) így sem csekély, mintegy 1000 pengőnyi összeggel járult hozzá.

A pénz tehát ha lassan is, de összegyűlt az építkezéshez. Ám nem akkor állt az egyházközség rendelkezésére, amikor arra leginkább szükség lett volna.⁶⁹ Ez pedig fennakadásokat okozott az építkezés folyamán.

Az építkezés

Az építési napló szerint 1927. május 20-án kezdték el az építkezést. A rendelkezésre álló pénz az előre nem átható alapozási pótmunkálatok miatt szeptember elejére elfogyott. Miután a talajvíz már 1,50 m mélyen mutatkozott az építészek javaslatára az alapfalak vízben lévő részét betonból készítették el.⁷⁰

Az építkezésen Podmaniczky András munkavezető irányításával Csonka Mátyás, Horváth István, Knaifel Márton, Juhász István, Illich István, Szikes Mihály, Szikes István, Sebestyén Ferenc, Szenes János, Tokár Sándor, Géczi Lajos kőműves, Martincsek Béla szobafestő, Stéberl Mihály és Kocsis Lajos

---

⁶⁸ Külföldről alig 3000 pengő érkezett: az Amerikai Egyesült Államokból 130, Csehszlovákiából (Holicsról és Pozsonyból) 40, míg Bernből 370 pengő átutalásáról van tudomásunk a németországi Gusztáv Adolf Egyesület mintegy 2400 pengős adománya mellett.

⁶⁹ Az építkezés befejezéséig csak kb. 24.000 P gyűlt össze.

⁷⁰ Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.

lakatos, Engelhardt Mátyás ács, K. Kiss Mihály és Orgován Károly asztalos, valamint Horánszky címfestő és Paulik kőfaragó mellett olykor 11 segédmunkás is dolgozott.⁷¹

A templom külső homlokzata az oszlopsorral az 1800-as évek klasszicista (dór) stílusát idézi. Az épület égetett téglából készül, s külsejét sárgás színű cement vakolat borította.

A templom középső hajójába, szélfogó előtérén keresztül juthatunk be. Ez bal oldalán a mellékhajóhoz csatlakozik. Az oltárral szemben a főbejárat felett helyezkedik el a kórus, melyre csigalépcső vezet fel. A földszinten cirka 100 ülőhely és mintegy 120 állóhely került kialakításra. A kóruson kb. 40 személy fér el. A főbejáratnál szemben oválisan kiképzett szentélyen kapott helyet az oltár. Tőle balra a került felállításra a következő évben a keresztelő kő, jobbra pedig a szószék.

Az építkezés közben módosult a terv, a belső tér megvilágítását illetően. Gerlóczy Gedeon ezt a következőkkel indokolta: *“Hosszas megfontolás alapján határoztam el, hogy az egész templomtér szükséges megvilágítását a főhomlokzaton elhelyezett cca 6 m² nagyságú ablakon fogom eszközölni. A két hosszú oldalon elhelyezett 6 db, egyenként cca másfél m² nagyságú félköríves ablak a templom-mennyezet és ennek reflexe következtében a templomhajó kellemes és templomokban szokásos megvilágítására szolgál. A két szomszédos telken csúf oromfalak és kémények meredeznek, úgy, hogy a magasan elhelyezett ablakokkal ezeknek profán és díztelen látványától akartam a híveket megkímélni.”* Október 19-én intézkedett Mekis János, hogy a nagy ablakokat falazzák be, csak kis, félköríves ablakok maradjanak.⁷² Az eredeti elképzelés szerinti állapot még jól látszik az építkezés közben készített felvételeken. (2. kép)

A szeptember 19-i presbiteri ülésen Popják Pál előadta, hogy a Gerlóczy-féle tervben szereplő műkö oszlopok előállítására az előírt fedezetet 2000 pengővel meghaladja. Ennek ellenére utasították őt az oszlopok elkészítésére azzal, hogy azokat Gerlóczyval számolja el. Ez a helyzet évekig tartó vitára és pereskedésre adott okot.⁷³

A templom épületét október 30-án átadták a mesterek. Öt havi munka után ekkorra csaknem teljesen elkészült. November 4-én már a főbejáratnál lépcső készítésével voltak elfoglalva, 16-án pedig a belső asztalosmunkákat: a padok és a szószék elkészítését rendelték meg Sal Józseftől. Engelhardt Mátyás közben a kórusra vezető csigalépcsőt készítette el.⁷⁴

---

⁷¹ Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.

⁷² Jegyzőkönyvek. C. 12.: Gerlóczy 1927. szeptember 13-i levele; Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.

⁷³ Jegyzőkönyvek B. 11.: az 1927. szeptember 19-i presbiteri ülés jegyzőkönyve

⁷⁴ Békésmegyei Hírlap, 1927. november 13.; Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.: 2238 pengő értékben.

A felügyelő november elején bejelentette, hogy dr. Raffay Sándor püspök december 11-én tud lejönni Gyulára. Ha a munkák addig befejeződnek, akkor sor kerülhet a templom felszentelésére. Schád János javaslatára úgy döntöttek, hogy az alapkő-okmányokat az oltár háta mögött, egy ajtóval ellátott fülkébe helyezik.⁷⁵

Szerencsére a püspök november 14-én megírta, hogy csak egy héttel később fog megérkezni. Ez nem is volt baj, mert így több idő maradt a munkák befejezésére, ugyanis éppen ekkor alakult ki a legnagyobb zűrzavar.

November végén, a kifizetések elmaradása miatt dr. Melis komolyan összeveszett a felügyelővel, s az építkezés leállításával fenyegetett. Podmaniczki munkavezetőt egyidőre el is tiltotta a munkálatoktól. Az egyházközség kényszerhelyzetbe került. Ha időre be akarta fejezni az építkezést, magának kellett a műkő- és az egyéb, hátra lévő munkákat megrendelnie és kifizetnie. Melis doktor perrel fenyegetett, ám ebben társa, Popják Pál nem támogatta. Úgy gondolta, hogy per nélkül hamarabb a pénzéhez juthat. Később viszont éppen vele gyűlt meg az egyházközség baja.

A legnagyobb problémát a műkő oszlopok jelentették. A gyülekezet vezetése november 26-án megsürgette a budapesti Wilidka műköves céget a 3 oszlop és 2 műköváz sürgős postázására. Kértek továbbá egy mestert is, aki ki tudja javítani azok durva hibáit. A műkő az egyháztanács szerint Popják hibájából nem érkezett meg időben. A kövek végül megérkeztek, de mert nem akadt, aki kiváltotta volna őket a vasútról, Wilidka december 10-én azzal fenyegetődött, hogy visszaszállítja őket. A felügyelő azon az állásponton volt, hogy ne váltsák ki az oszlopokat, mert ez az építészek dolga. Végül a gyülekezet mintegy 1700 P-t mégis kifizetett, s így az utolsó pillanatban, december 13-án kiválthatták az oszlopokat, ám azok megmunkálatlanul érkeztek Gyulára. Popják később a egyházközséget okolta, amiért őt megkerülve fizette ki azokat, s szerinte ezért menekült meg a műköves attól, hogy hozzáértő szakembert küldjön a hibák kijavítására.⁷⁶ Erre azonban már amúgy sem maradt volna idő, így megmunkálatlanul, összedolgozatlanul, ideiglenes jelleggel állították fel azokat. Akkor még nem senki sem gondolta, hogy 1938-ig úgy is maradnak.

A templom belső berendezésének a terhét a hívek vállalták magukra. Aki részt vállalt a padok előállítási költségeiben, a pad szélén elhelyezett kis réztáblácskán megörökíthette a nevét. December 30-án került sor annak kisorsolására, hogy melyiken kinek a neve legyen feltüntetve. Néhai dr. Ladics László felügyelő iránt érzett tisztelet jeléül a középső sor első (10. számú) padját a Ladics-családnak ajánlották fel, az első presbiteri padot (19-es számú) pedig dr. Vangyel Endre akkori felügyelőnek. A sorsolás eredményeképpen jobb oldalról indulva az 1. pad Olofson Miksának, a 2. Paczuk Rózának és Bajik Rózának, a 3. Mazurek Ferencnének és özv. Merza Károlynének, a 4. özv.

---

⁷⁵ Jegyzőkönyvek B. 11.: az 1927. november 10-i presbiteri ülés jegyzőkönyve

⁷⁶ Iktatókönyv 222., 249/1927. és Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.

Vangyel Mihálynénak és Vangyel Adriennének, az 5. Váradi-Szakmáry Arisztidnek, a 6. dr. Paulinyi Gyulának és Safáry Lászlónak, a 7. özv. Kéler Istvánnénak és Pánczél Józsefnének, a 8. Osusszky Jánosnak, a 9. Halmos Jánosnénak jutott. A középső sorban állók közül a 11. pad Megele Lászlónénak és Szatmáry Lászlónénak, a 12. Tarkó Máriának és Ivanov Lászlónénak, a 13. Jeszenszky Antalnak, a 14. Kalmár Ilonának és Kalmár Margitnak, a 15. Kocsis Lászlónak és Ranik Kornéliának, a 16. dr. Szórády Istánnak és Szórády Margitnak, a 17. Rózsa Jánosnak, a 18. Dobiz Zoltánnak jutott. A három presbiteri padon Wertner János, Bergel Péter valamint Szilvásy Lajosné osztozott Lőrincz Istvánnal.⁷⁷

A csillárt és a villamossági berendezéseket Stéberl Mihály, a szószéket Stéberl András csináltatta (480 P), míg a harmóniumot (1000 pengő értékben) Süle József és neje adta az egyháznak, a korábban a templomtelek céljára adományozott földje ellenében. Később a saját költségére elvállalta a kórus berendezésére szolgáló 45 pad leszállítását is. A papi széket Schád János (234 P) készítette el. Békéscsabáról Achim Lászlóné, valamint Dohányos Jánosné díszes oltárterítőt, özv. Bakós Józsefné pedig keresztelési tálcakendőt adományozott. Egy szegedi adománynak köszönhetően egy keresztelőkövet is felállítottak (120 P) Mogyoróssy Sándor kőfaragóval.⁷⁸

Dr. Vangyel Ede felügyelő a visszaemlékezésében azt emelte ki, hogy a munka fő mozgatója özv. Kéler Istvánné volt. Az 1930. május 25-i közgyűlés meg is öröközte, hogy ő volt az, *“aki különösen a kezdetek kezdetén fáradhatatlan agitációval dolgozott a templomépítés ügyében, akinek fő boldogsága volt látni a megépült templomot, s hálát adni az Úrnak az eredményért.”* Az egyházmegyei közgyűlés is kiemelte, hogy *“Ahol áldozni kellett, ahol fáradni kellett az egyház érdekében, ott ő mindenütt az elsők között volt.”*⁷⁹

Bár kezdetben néhányan aggályoskodtak, de meghatározó módon az építés gondolata mellett foglalt állást özv. Merza Károlyné, Mazurek Ferencné, Kovács Lászlóné a nővérével, valamint a Nőegylet elnöke, Megele Lászlóné. A gyakorlati kivitelezésben a fő szerepet Uhrin János, Miegend Rezső és Süle József presbiterek játszották. Juhász László szervezte meg a gyűjtést. Mekis János mérnök kiváló ellenőrzése mellett Juhász is nyitva tartotta a szemét. Az egyházközségnek a földreform során a 41 kh. földet szerzett dr. Vangyel Endre,

---

⁷⁷ Jegyzőkönyvek B. 11.: az 1927. december 30-i presbiteri ülés jegyzőkönyve

⁷⁸ Jegyzőkönyvek. C. 12.: Juhász László, illetve Tátrai Károly 1932-es visszaemlékezése; Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.: a padokra 1927-ben 395 P, 1928-ban 990 P, 1930 januárjában 300 P, a következő két évben pedig 234 P befizetés érkezett. A szószékre Stéberl András 480 pengőt adományozott a pénztárkönyv adatai szerint. A munka összköltsége 2650 P volt.

⁷⁹ Az Arad-Békési Ág. Hitv. Ev. Egyházmegye 1930. Szeptember 4-én Békéscsabán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Békéscsaba, 1930. 9.

ami a kölcsönök fedezetéül szolgált.⁸⁰

A gyülekezetben kimagasló munkát végeztek közül a fentiek mellett özv. Ranek Kornélné, Halmos Jánosné, dr. Konkoly Tihaménné, Séberl Andrásné, Stéberl Mihályné, Szokolay Jánosné, Paczuk Róza, Rajki Józsefné, Tarkó Mária, Frattini Jánosné, Vangyel Mihályné és Vangyel Adrienn, valamint a Nőegylet elnökeinek, dr. Madarász Kálmánnénak és dr. Paulinyi Gyulánénak a munkáját emelték ki a későbbi visszaemlékezések. A férfiak közül pedig Falta Imre, Váradi-Szakmáry Arisztid, Lőrincz István, Bergel Péter, Stéberl András, Kéler János, valamint Safáry László és dr. Szórády István nevét méltatták.⁸¹

Az építkezés finanszírozása

Alig épültek meg a templom falai, máris pénzügyi zavarok adódtak. Nem tudta betartani a gyülekezet a szerződésben vállalt kötelezettségét a hetente történő fizetésre vonatkozólag. Először csak a munkák megindulását követő 10. héten, augusztus 5-én egyenlítették ki az építetők I. sz. kereseti kimutatásában szereplő 13.571,50 pengőnyi összeget. Augusztus végén már egy kisebb összeggel tartozott is nekik az egyházközség, mert a pénztárban alig 1000 P-nyi maradt a korábban összeszedett pénzből. Ez után november 5-ig csak október végéről van egy 500 pengős kifizetés regisztrálva. Novemberben a kifizetendő 6755 P-t már nem tudták a gyűjtésből befolyó összegekkel fedezni, a hó végén 3000 P-s hitelt kellett felvennie a gyülekezetnek. Kiss Benő segédlelkész az év nyarán folyamatosan tárgyalt úgy az építési vállalkozókkal, mint az egyházi főhatóságokkal, valamint a pénzügyekkel egy nagyobb összegű, a parókiaépítést is megoldó hiteligenyítés ügyében. *“Közben a templom már–már tető alá került. A vállalkozókat minden szombaton az elvégzett munka arányában fizetni kellett. Elegendő pénzt felhajtani nem lehetett...”*⁸²

A szeptember 19-i presbiteri ülésen a felügyelő beszámolt a Melis–Popják céggel folytatott tárgyalásáról. Az építészek megígérték, hogy a rendszeres heti fizetések nélkül is folytatják az építkezést.⁸³

Hamarosan azonban az építetők között is feszültségek támadtak. A vállalat a csőd szélére került, s a cégvezetők igyekeztek menteni maguknak, ami még menthető volt. Popják október 6-án azt kérte, hogy ne fizessenek ki semmit

---

⁸⁰ Jegyzőkönyvek. B. 11.: dr. Vangyel Endre visszaemlékezése

⁸¹ Jegyzőkönyvek. C. 12.: Benkő István 1951-es visszaemlékezése

⁸² Jegyzőkönyvek. C. 12.: Juhász László visszaemlékezése; Templomépítési- és gyűjtési iratok F. 29.: Az országos gyűjtés eredménye decemberben mutatkozott meg. Az ekkor befolyó 10.000 pengőnek köszönhetően zavartalanul folytatódhatott a munkák finanszírozása, az építkezés befejezése. A következő év elején a hitelt is sikerült visszafizetni.

⁸³ Jegyzőkönyvek B.11.: az 1927. szeptember 19-i presbiteri ülés jegyzőkönyve

se a társának, ha az ő aláírása nem szerepel a számlán. Természetesen ezt Melis doktor rossz néven vette, s november 10-én azzal fenyegetőzött, hogy ha nem fizetnek neki, akkor leállítatja az építkezést. Ez ügyben 12-ére jelezte Gyulára érkezését. Úgy látszik, hogy ekkor sikerült megbékíteni. E vitának, illetve a folyamatosan érkező bírósági letiltásoknak az lett az eredménye, hogy a gyülekezet ezután nem az építetőknek, hanem közvetlenül az építkezésen dolgozóknak folyósította a munkabéreket. Félő volt ugyanis, hogy ha ezután is az építéseknek fizetnének, illetve a pénzt bírói letétbe helyeznék, akkor ahhoz a letiltások miatt mások jutnának hozzá. Ha viszont emiatt nem kapnák meg a fizetésüket a munkások, akkor tényleg abbahagynák a templom építését.⁸⁴

Persze az építetők későbbi vádjainak is van némi alapja: az egyházközség azért nem nekik fizetett, mert tartozása ekkor már 12.000 P-re rúgott, s a gyülekezet célja nem ennek kiegyenlítése, hanem az építkezés befejezése volt. November 22-én pl. Melisnek, az általa kért 17.000 P helyett csak 3000-et adtak át. Erre ő felszólította az egyházközséget 32.415 P három napon belül történő kifizetésére.⁸⁵ Végül úgy egyeztek meg vele, hogy december 3-án csak 12.000 pengőt kelljen neki kifizetni. (Melisék II. sz., november 30-i kereseti kimutatása ez alapján 12.735,17 P-nyi tartozást mutatott.) Mégis csak 1500 P-t kaptak kézhez. Ezzel szemben alvállalkozóik felé (az ácsoknak, asztalosoknak, üvegeseknek stb.) történő kifizetések napirenden voltak, ami természetesen újabb pénzügyi-elszámolási bonyodalmakhoz vezetett.⁸⁶

1927 végéig az alvállalkozók 4675 P-t kaptak, s 1928 februárjában 541 P-t kapott a cementgyár, míg 3813 P munkabérre ment el. Melisék 1928. január 20-i, III. kereseti kimutatására 7300 P-t kellett volna kiutalni. Ha ennek terhére betudják az alvállalkozóknak kifizetett 5217 P-t, akkor ebből mintegy 2000 P maradt kifizetetlen. A II. kimutatásból maradt 11.000 P adóssággal együtt összesen 13.000 P tartozást mutathattak ki. Melis doktor ebből 1927 decemberében mégis csak 8430 pengőt peresített. Fél évig szüneteltette a tárgyalást, végül 1928. június 5-én 9225 pengőt tett le bírói letétbe a gyülekezet. (A többlet talán az bírósági költségek megtérítésére, vagy a kamatokra szolgált.) Popják elszámolása szerint ekkorra az egyházközség összesen 41.000 P-t fizetett ki nekik, míg az általuk elvégzett munka összköltsége 58.002,55 pengőt tett ki. (Ehhez hozzá van számolva a gyülekezet által hitelbe vásárolt téglák ára /7197 P/ is. A templomépítésre 50.889 pengőt fordítottak, a többlet a torony és a lelkészlakás alapjainak lerakásából adódott.)⁸⁷

A felügyelő 1928. október 5-én kijelentette, hogy a végelszámolást

---

⁸⁴ Iktatókönyv 140., 192. és 204/1927.; Templom és paplak építése és költségvetése F. 30.: Az első bírósági letiltásról szóló értesítés Popják ellen még szeptember 24-én megérkezett a gyülekezethez.

⁸⁵ Iktatókönyv 197. és 215/1927.: Addig kb. 20.000 pengőt kapott kézhez.

⁸⁶ Templomépítési- és gyűjtési iratok F. 29.

⁸⁷ Templomépítési- és gyűjtési iratok F. 29.

47.309,49 pengőben állapították meg. Mivel az egyházközség eddig már 48.500 pengőt kifizetett, így nem tartoznak semmivel az építetőknek.⁸⁸

A gyűjtés elapadásával a mutatkozó hiányokat kölcsönből kellett fedezni. Az egyházközség az év végén 3000 pengős váltókölcsönt vett fel, s még tartozott a téglák árával is. A váltót 1928 januárban törlesztette, de júniusban a békéscsabai Kereskedelmi Banktól 2.000 P-s hitelt kellett felvennie, melyet további 5000 pengős követett. Csak így tudták kifizetni az építéseknek megítélt összeget.⁸⁹ Tartozásai ellenére június 21-én az amerikai protestáns kölcsönakcióba való bekapcsolódásról tárgyalt az egyháztanács: a 30.000 pengős hosszú lejáratú kölcsön felét az adósságok törlesztésére, a másik felét pedig az építkezés folytatására akarták fordítani.⁹⁰

Az 1928-as költségvetés szerint a gyülekezet kiadásai 17.710,05 P-t, bevételei pedig 22.263,63 P-t tettek ki, tehát 4.500 P-vel nőtt a tiszta vagyona. A kölcsön felvételére azonban szükség volt, mert a plusz bevétel ez évben is csak az őszi-téli hónapokban realizálódott.⁹¹

Az 1929. január 13-i felülvizsgálati jegyzőkönyv megerősítette, hogy az építetők által kért 49.666 P-ből eddig 48.500-at fizettek ki. A teljes bekerülési összegnek elismert 57.531 pengőből 1500 pengőt visszatartottak a még meglévő hiányok kijavításának a fedezetére. 7531 pengő bírói letétbe helyezéséről döntöttek a fennmaradó adósság fejében, mivel a Popjákékat terhelő különféle letiltások miatt már nem tudták nyomon követni a kifizetések teljesítésének sorrendjét.⁹²

Február közepén Popják tiltakozott az ellen, hogy elvégezze a még hátra lévő munkákat. A hiányok nagy része a vitatott műkőmunkálatokból adódott: az oszloprészek és a lépcsőfokok egymáshoz csiszolása elmaradt, s a templombelső is csak egy ideiglenesnek szánt meszelést kapott. A presbitérium felszólította, hogy a munkákat május 4-ig fejezze be, vagy az ő terhére fogják elvégeztetni azokat. Március végén vitéz Koncz Géza jelentkezett is, hogy hajlandó lenne befejezni a munkákat. Popják tiltakozott ez ellen, s a műkőre 2000 P felülfizetés elismerését kérte, amit viszont az egyházközség tagadott meg tőle.⁹³

Az április 21-i közgyűlésen Mekis János ismertette a templomépítési

---

⁸⁸ Iktatókönyv 314., 316. és 322/1928.

⁸⁹ Iktatókönyv 176. és 194/1928.

⁹⁰ Jegyzőkönyvek. C. 12.: Tátrai Károly 1932-es visszaemlékezése.

⁹¹ Számadások. F. 23.: A gyulai evangélikus egyház 1928. évi vagyonelejtára; Az 1928. évi pénztári napló.

⁹² Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.: Itt is tetten érhető a kifizetések elhalasztásának szándéka, hiszen pillanatnyilag legfeljebb 4500 P állt a gyülekezet rendelkezésére. A letétbe helyezésre csak június elsején kerül sor, s akkor is csak 5592,85 P értékben.

⁹³ Iktatókönyv 66., 134., 160., 165., 259. és 264/1929.

végelszámolást, de Popják már április 27-én közölte, hogy nem fogadja azt el.⁹⁴

A költségek elszámolásának ügye nehezen akart lezáródni. Mivel dr. Melis János és Popják Pál nem voltak hajlandóak aláírni az elszámolási jegyzőkönyvet, a gyülekezet dr. Madarász Kálmán ügyvédet bízta meg a még esedékes tartozás bírói letétbe helyezésével. A felügyelő ezután előterjesztette,

---

⁹⁴ Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.: Kifizetések:

1927.

augusztus 5.	13.571,50	Popják I. sz. kereseti kimutatására
augusztus 19.	3.300	dr. Melisnek
augusztus 23.	200	Popjáknak
szeptember 6.	1.000	Stéberl Mihálynak vasra
szeptember 10.	1.500	dr. Melisnek
október 7.	76,50	fuvar
október 29.	500	dr. Melisnek
november 5.	276,84	dr. Melisnek
november 9.	166,10	Wilidkának
november 12.	313,48	munkabér
november 20.	1.304,61	munkabér
november 24.	924,60	Wilidkának
november 26.	3.000	dr. Melisnek
november 26.	969,30	munkabér
december 3.	443,85	munkabér
december 3.	1.505,76	dr. Melis–Popják részére
december 7.	594,90	Wilidkának
december 9.	30,28	Braun és Cinczárnak faárúra
december 9.	139,35	munkabérre
december 10.	242,11	munkabérre
december 15.	7,50	Wilidkának
december 17.	278,18	munkabérre
december 19.	600	Engelhardt ácsnak
december 21.	219,93	Kiss Mihály asztalosnak
december 23.	835	Kiss Mihály asztalosnak
december 24.	165	Licht Artúrnek
december 28.	18,65	Kiss Mihály asztalosnak
december 28.	148,27	Hack Ferenc üvegesnek

32.331,79 P

1928

február 20.	541,72	Globus cementgyárnak
június 5.	4.215	dr. Keszt ügyvédnek
június 18.	4.215	dr. Keszt ügyvédnek
valamint	7.197	az egyház által átadott tégláért
összesen	48.500,51	

hogy a 15.000 pengős adósságot 13–14%-osra emelkedő kamat terheli, ami elviselhetetlen terhet jelent. Szükség van adósságrendezésre. Ha a templomépítésre gyűjtött összegből meglévő 5000 pengőt bírói letétbe helyezik, a fennmaradó összegből rendezhető lesz a Békésmegyei Takarékpénztárnál a téglára felvett kölcsön. A fennmaradó 8000 pengős adósság törlesztését pedig alacsonyabb kamatok mellett, a lelkész magára vállalta. Ebből 1929. december 1-én 3000 pengőt felmondott, de mivel az összeg rendelkezésre állt, ez nem okozott problémát.⁹⁵

Az annál inkább, amikor 1931. január elsejével a maradék 5000 pengőt is visszakérte. 1000-et még ki tudott fizetni neki a gyülekezet, de a maradék 4000 pengőre ismét a Békésmegyei Takarékpénztártól kellett hitelt felvenni. Az év végére ezt az összeget a sarkadi fiókegyháztól felvett 500 P és a kétegyházitól kért 200 P kölcsönrel 3178 P-re csökkentették, s 1932. november 26-án ki is fizették. Hamarosan a kétegyháziak is pénzükhöz jutottak, a sarkadiak ellenben csak 1941-ben kapták vissza kölcsönüket. Ezzel záródott le végleg a templomépítési költségek elszámolása.⁹⁶

Időközben viszont újabb problémák merültek fel. 1930. május 29-én a presbitériumnak az okozott gondot, hogy elfogadja-e Popják jelentkezését a még elmaradt munkák elvégzésére a letétben hagyott 1500 pengőért. Mivel a fedezet ekkor sem volt meg rá, az egyháztanács közölte vele, hogy csak Popják–Melis céget ismer, amely azonban vállalatának eddig nem tett eleget. A pénzt a bírói letiltások miatt egyébként sem fizethetné ki neki, így az ajánlatát elutasítja. Pedig sok későbbi huzavonától mentesíthették volna magukat az egyház előljárói, ha vállalták volna a békés megegyezést.

Dr. Melis János ugyanis vitéz Koncz Péter hódmezővásárhelyi építőmesternek 1928. december 15-én átadta a templomépítési munkákkal kapcsolatos összes jogait. Koncz viszont 1931. május 4-én Popják Pált hatalmazta fel minden joggal, tehát ezután már egyedül ő volt jogosult az egyházközséggel szembeni követelések ügyében eljárni. Ezt május 16-án személyesen be is jelentette. Május 27-i levelében felajánlotta, hogy egy héten belül elvégzi a szükséges utómunkálatokat. A gyülekezet azonban ragaszkodott álláspontjához, hogy csak Melis–Popják céget ismer el, s Popjakkal külön nem tárgyal. A lelkész azzal mentette ki magát, hogy a konfirmáció és a hittanvizsgák miatt június előtt nem engedheti meg a munkákat, de azt is elárulta, hogy egyébként

---

⁹⁵ Jegyzőkönyvek. B. 11.: az 1929. május 18-i presbitériumi jegyzőkönyve; Pénztárkönyv 1929.: a békéscsabai kereskedelmi bank felé meglévő 7928 P adósságot még május 28-án, a 7000 P-s téglaváltó kifizetését, s az 5592,85 P bírói letétbe helyezését június elsején tették meg.; Számadások. F. 23.: Az 1929-es vagyonszámadás az év végén már csak 6500 P, az 1930-as pedig 4500 P adósságot mutatott ki, de még a következő esztendőre is maradt 3000 P-nyi.

⁹⁶ Számadások. F. 23.: A gyulai evangélikus egyház vagyonszámadásai.

sincs pénze erre az egyházközségnek.⁹⁷

Ezzel adut adott Popják kezébe, aki állítása szerint azért szorgalmazza most a munka elvégzését, mert elköltözik Szarvasról Budapest környékére, s még előtte le szeretné zárni ezt az ügyet. A tervben megadott, s a részletes megrendelésben szereplő kiírás miatti különbségekből fakadó műkőmunkákra a korábban kért plusz 2000 pengőt pontosítva, 1568,90 P-ben állapította meg igényét. Ezen felül kérte a letétben hagyott 1500 P-t, s annak 1929. januárjától járó évi 8%-os kamatát, azaz összesen 3368,90 pengőt. Ezen felül nagylelkűen közölte, hogy a mielőbbi békés rendezésben bízva nem számolja fel a pénz eddigi ki nem fizetéséből adódó veszteségeit. November 18-án ügyvédje, dr. Marik Dénes már azt követelte, hogy a gyülekezet 3 napon belül helyezze el nála a kért összeget, különben pert indít. Válaszként a lelkész kifejtette, hogy 1928 nyarán nevezett vállalkozókat felkérték a hiányzó munkák elvégzésére, amit nem teljesítettek. A letiltások miatt Popjáknak egyébként sem adható pénz, de nem is jár neki, s ezt június 14-én közölték is vele.⁹⁸

Popják azonban nem hagyta annyiban. Érthető, hogy minden fillért meg akart ragadni, hiszen állás nélkül maradt, s szegénységére való tekintettel a per költségeit az állam fizette helyette. A visszatartott 1500 pengőt peresítette. A bíróság 1932. május 27-i döntése szerint 280 P-t kellett bírói letétbe tennie az egyházközségnek. A szakértők szerint az 1929-es elszámoláskor akkori áron 1220 pengőből megcsinálható lett volna az elmaradt munka, ám a gyülekezet ennél 280 pengővel többet tartott vissza.⁹⁹

Dr. Hraskó Gyula, az egyházközség ügyésze, a fellebbezése után arról számolt be, hogy 1933. február hetedikén az építész a keresetét leszállította 638 pengőre, melyhez 191 pengő 85 fillérnyi pótmunkadíjat kért kifizetni. Az ügyben hét tárgyalásra került sor, mert a presbitérium pótmunkadíjat nem ismert el. Az ítéletet ismét megfellebbezték, miután a még hiányzó munkák a cég mulasztása miatt nem készültek el. A bíróság szerint viszont a visszatartott 1500 P-ből a fennálló hiányok kijavítására jelenleg 862 P lenne, tehát jogerősen még 638 P jár az építésznek, valamint 72 P a kamatokra.¹⁰⁰

Az új lelkész, Rohály Mihály 1933. évi jelentésében örömmel ismertette, hogy a Popják-féle per lezárult. Az építésznek az ügyvédi költséggel együtt 861,60 pengőt kell kifizetni. Szomorúan jegyezte meg, hogy jobb lett volna annak idején békességgel elszámolni vele. Azt azonban azt ő sem gondolta, hogy még mindig nincs vége az ügynek. Igaz, a gyülekezet sem sietett a törlesztéssel.

---

⁹⁷ Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.

⁹⁸ Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.

⁹⁹ Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.: ennek teljesítését azonban 1935. október 1-ig elhúzták.

¹⁰⁰ Jegyzőkönyvek B. 9.: az 1933. április 29-i és az október 25-i presbiteri ülés jegyzőkönyve; Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.

Az 1936. február 9-i presbiteri gyűlés egyetlen tárgya Popják ismételt perrel való fenyegetése volt. Kérte a még hátralékban lévő összeg kiutalását, továbbá a műkőmunkákért járó 1568,90 pengőt. Szerinte ugyanis ezt ügyvédje egyszerűen elfelejtette peresíteni. Felajánlotta viszont, hogy ha ennek törlesztését azonnal megkezdik, akkor hajlandó peren kívüli egyezség keretében 1000 pengőben kiegyezni. Az egyháztanács úgy döntött, hogy a még hátralévő 358 P-t, s annak 1932. márciusától fennálló 5%-os kamatait haladéktalanul bírói letétbe helyezi. E célra a Békésmegyei Takarékpénztártól 500 P kölcsön felvételét határozták el. A műkő vételárban előterjesztett 1568 ill. a mostani 1000 P kifizetéséről azonban hallani sem akartak. A presbitérium szerintük erre annak idején nem hozott jogerős határozatot. A leszámolási költségvetés 20. oldalán a 2894,48 P elszámolásból a műkőmunkáknál a kérdéses "felülfizetés" töröltetett, s csak a 2000 pengőn felüli részt hagyták meg. A Popják által az egyház ellen indított perben annak idején ez a kérdés is tárgyalás alá került, s a bíróság érdemben el is bírálta azt.¹⁰¹

1936. június 2-án 430,60 pengőt helyezett letétbe az egyházközség.¹⁰² A december 17-i presbiteri ülésnek ennek ellenére ismét ezt az ügyet kellett tárgyalnia. Popjáknak a sikerek hatására megnőtt az étvágya. November 16-i levelében azt hozta fel, hogy mivel a templomépítési elszámolást Szeghalmon készítette, ezért bizonyos munkákat elfelejtett leszámolni. Csak most akadt rájuk, amikor az egyházzal szembeni összes ügyét rendezni akarja. Eszerint újabban

apróbb munkákért	697,46 P
műkő felülfizetésért	2.000 P
Wilidkának túlfizetésért	240 P
Hack Mihálynak üvegezésért	148,48 P
<u>helyreállításra visszatartott összegre</u>	<u>787 P</u>
összesen:	3.872,94 P-t követelt.

Tehát nem volt hajlandó lemondani sem a műkő felülfizetés megtérítéséről, sem a visszatartott 1500 pengőnek az előző perben el nem nyert feléről. Am maga tette kérését komolytalanná ajánlatával, mely szerint ha december 15-ig Frecska János építészmérnöknek 1500 P-t, neki pedig a javításokra visszatartott 862 P-t kifizeti az egyházközség, akkor eláll a további követelésektől.

Ugyanakkor azzal fenyegetőzött, hogy ha nem fizetne a gyülekezet, akkor a következő perben nem csak ezeket a követeléseket peresítené, hanem elmaradt hasznát is. Arra hivatkozott, hogy a gyulaival párhuzamosan folytatott szeghalmi építkezéseknél azért keletkeztek túlfizetései a határidők be nem

¹⁰¹ Jegyzőkönyvek B. 11.: az 1936. február 9-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

¹⁰² Iktatókönyv 63/1936.; Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.: az 1933. szeptember 19-i ítélet csak 1935. szeptember 26-án emelkedett jogerőre, ügyvédi költségként pedig (1933. december 21-én) 151 P lett megállapítva.

tartásából adódó kötbérek miatt, mert az egyházközség nem fizetett időben. Vállalkozásuk tehát a gyulai templomépítés miatt ment csődbe.

Ebben lehetne is valami, de az mindenképp gyanússá teszi a feltételezést, hogy erre csak jó tíz évvel az események után ébredt rá. Ugyanakkor olyan párhuzamokat sorakoztatott fel, amelyeket egy bírósági tárgyalás során nehezen tudott volna kimagyarázni a gyülekezet. A késedelmes kifizetést nem lehetett volna cáfolni, azt már annál inkább, hogy ezek érdemben kihathattak-e az említett szeghalmi építkezésre. Mint láttuk a Melis–Popják céget terhelő első bírói letiltás már 1927 szeptemberében megérkezett, amikor a gyülekezetnek még nem volt velük szemben számottevő adóssága. Utólag persze nehéz véleményt mondani, de a rendelkezésünkre álló adatok szerint az egyházközség anyagi gondjai nem ezek okozták, legfeljebb siettethették a Melis–Popják cég csődbe jutását.

A lelkészt mindenesetre megijeszthette a fenyegetőzés, mivel a levelet véleményezésre megküldte az akkor Berettyóújfaluban dolgozó Mekis János presbiternek, aki annak idején az építkezést műszakilag felügyelte. Az ő véleménye az volt, hogy ha a tanácsára Tátrai lelkész úr beleegyezett volna, hogy a végelszámolásnál záros határidőig adjanak engedélyt a még hiányolt munkák elvégzésére Popjáknak, akkor már semmit sem perelhetne, s az ügyet rég le lehetett volna zárni. Tátrai azonban azon az állásponton volt, hogy a templomot úgysem lehet lefoglalni, nekünk pedig úgy is jó az, amilyen állapotban van, Popják tehát perelhet ha akar: az 1500 P-t nem kell megfizetnünk neki. Azt az eljárást is nehezményezte Mekis, hogy a vállalkozó megkerülésével rendelte meg a gyülekezet a műköoszlopokat, s az egyéb kisebb munkákat. Ám ha ezek a kifizetések nem voltak nagyobbak annál, amivel a vállalkozó bízta volna meg a mestereket, akkor nem lehet miattuk perelni. Végül azt javasolta, hogy a bizonytalan kimenetelű per helyett egy kisebb összeg kifizetésével próbálják meg kielégíteni Popjákat.¹⁰³

A presbiterek azonban nem óhajtottak egyezkedni. Kifejtették, hogy nem ismerik el jogos követelésnek, amit az építész kér. Az építkezés végelszámolását már közel egy évtizede lezárták. Popják a vitás ügyek miatt pert indított, s azt megnyerve utólagos követelése már nem lehet. Azt, hogy túlzott elfoglaltsága miatt felejtette ezeket a számlákat belevenni az elszámolásba, nem fogadta el a presbitérium. Köztudomású, hogy társával állandóan pereskedett, pénzzavarban volt, azaz ha tényleg jogos, csaknem 4000 pengős követelése lett volna, arról biztosan nem feledkezik el. Ha a kifizetéseknel nehézségek voltak is, ez a vállalkozó hibájából adódott, hiszen mintegy 50.000 pengős bírói letiltás érkezett a nevükre. Az egyházközség tehát közvetlenül a Melis–Popják cégnek nem is fizethetett. Popják a levelében maga is elismerte társa rosszindulatát és tudatlanságát, melyből kifolyólag nehéz helyzetbe került. A 2000 P-t pluszköltséget a presbitérium soha nem szavazta meg neki. Talán, hogy a

---

¹⁰³ Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.

további pereskedéstől elvegyék a kedvét, közölték vele, hogy a megkötött szerződés értelmében a templom építését 1927. október 20-ig be kellett volna fejezniük. Mivel ez nem történt meg, így inkább őt lehetne beperelnie a gyülekezetnek.¹⁰⁴

Popják erre december elején ígéretet tett követeléseinek csökkentésére, arra számítván, hogy ezzel a torony felépítésére sikerrel pályázzon.¹⁰⁵ 1937. január 15-i levelében viszont fenntartotta, hogy 1971 P megfizetését kéri. Ezt a 20 oldalas levelét már elolvasás nélkül ad acta tették. Ezzel zárult le végérvényesen a templomépítés körüli elszámolás igencsak hosszú nyúló ügye.

Az egyházközségnek tehát az 1936. június 2-án kifizetett utolsó számlát is beleértve 54.673,36 pengőjébe került a templomépítés – az időközben felvett kölcsönök kamatai, valamint a belső berendezési tárgyak bekerülési összegeit nem számítva. Ezeket is belevéve legalább 60.000 pengővel számolhatunk.

Talán utólag nehezen érthető, hogy 1–2000 pengő felett miért kellett évekig tartó pereskedést vállalni. Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról, hogy ha igaza van a korabeli slágernek, mely szerint havi 200 pengő fix fizetéssel az ember könnyel viccelhetett, akkor beláthatjuk, hogy itt egy jól fizetett ember csaknem egy évi bérének megfelelő összegről volt szó. Akkor amikor az egyházközségnek alig volt pénze, gazdaságilag szinte máról holnapra élt, ekkora összegtől nem tekinthetett el. Ne csodáljuk hát, hogy körömszakadtáig megpróbált ragaszkodni minden fillérhez.

A templom felszentelése

A püspök látogatása majdnem meghiúsult. Raffay Sándort december 10-e körül orbánc támadta meg, úgy tűnt, hogy nem fog tudni elutazni. Ám 15-én reggel már azt táviratozta, hogy jobban van, és eljön Gyulára.¹⁰⁶

1927. december 17-én először látogatott evangélikus püspök a városba. Tátrai Károly lelkész és dr. Vangyel Endre felügyelő kíséretében érkezett. Az esti vonathoz a vármegye és a város vezérkara fogadta. Dr. Kovacsics Dezső főispán, dr. Daimel Sándor alispán és Heilinger Károly polgármester-helyettes is meleg szavakkal üdvözölte, majd autóval a szolgabírói lakáshoz hajtatott, mivel a felügyelőnél szállt meg.¹⁰⁷

---

¹⁰⁴ Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.: igaz, hogy összesen több mint 50.000 P-t tiltottak le tőle, de csak 1928–1929 folyamán.

¹⁰⁵ Templomépítési- gyűjtési iratok. F. 29.

¹⁰⁶ Békésmegyei Hírlap, 1927. december 10. és 14., valamint 16.: a távirat szerint Kirschkopf egyházkerületi lelkész és a gyulai egyházközség önállósításáért sokat fáradozó Kuthy Dezső egyetemes egyházi főtítkárság kíséretében érkeztek.

¹⁰⁷ Békésmegyei Hírlap, 1927. december 20.

December 18-án, vasárnap reggel nagy ünnepre gyűlhetek össze a gyulai gyülekezet tagjai. Fél tízkor kezdődött az újonnan épített templom felszentelése. (3. kép) Vidékről is többen érkeztek a nagy eseményre: dr. Szeberényi Lajos Zsigmond főesperes kíséretében eljött az egyházmegye felügyelője, dr. Szigethy László. A mezőberényieket Bárdi Jenő alesperes képviselte. Kétegyházáról az evangélikus és a református egyházközség gondnoka, Gyulaváriból pedig a jegyző és a bíró is megjelent az ünnepségen.¹⁰⁸

A vármegyét dr. Márky Barna főjegyző, a várost Heilinger Károly helyettes polgármester, a református egyházat Palmann Péter lelkész, a görögkeletit Szabó Demeter pópa, a városban állomásozó 10. honvéd gyalogezred III. zászlóalját Tóth Sándor őrnagy, míg a vámőrparancsnokságot Tabajdy István alezredes képviselte. A helyi notabilitások közül jelen volt Szakolczay Lajos törvényszéki elnök, Spóner László pénzügyigazgató, Szentkereszthy Tivadar tanfelügyelő és Szász Domokos postafőnök. Az egyházi vezetés részről Bezzegh Samu püspöki titkár, br. Radvánszky Albert egyetemes felügyelő, valamint dr. Sailer Vilmos egyházkerületi felügyelő jelent meg.

A Békés című újság beszámolója szerint *“évek óta tartó fáradságos munka után... készen áll az egyszerűségében is impozáns evangélikus templom, a hívek igaz öröme és Gyula város díszére.”*¹⁰⁹

A templomszentelés előtt Süle József gondnok üdvözölte a püspököt, majd átadta neki a templom kulcsait. A püspök beszéde és lelkész prédikációja után a református énekkar szerepelt. A templomszentelési istentisztelet után a közgyűlés megható, ünnepélyes keretek között zajlott le. Valamennyi presbiter *“a hívek sok száz főből álló serege”* jelenlétében ünnepélyes esküt tett.¹¹⁰

A Békésmegyei Hírlap részletesebb tudósítást közölt az ünnepségről. Megtudhatjuk pl., hogy Süle József köszöntője után a *“Jövel Szentlélek Úristen”* kezdetű ének csendült fel. Ezt követően a püspök lépett a szószékre. Beszédének végén *“megáldotta ennek a városnak minden lakóját, felekezeti különbség nélkül.”* A könnyeket fakasztó szónoklat után Tátrai Károly prédikációja, majd a közgyűlés következett.¹¹¹

Vangyel doktor ünnepélyes szavakkal köszönte meg a püspök segítségét, aki válaszában elismeréssel méltatta az egyházközség fáradozását. Kifejtette, hogy *“emberfeletti munka áll még a gyülekezet előtt, de csüggedésre nincsen ok, mert a gyülekezet rendkívül gazdag akarásban, erőben, egyházszereteten.”* Palmann Péter szerint a *“református testvéregyház nagy örömet érzett, amikor látta, hogy az evangéliumnak egy új fáklyája gyulladt ki Gyula városában, s ezért már az egyház-alakulás kezdetén kötelességének tartotta, hogy nyomban a*

---

¹⁰⁸ Békésmegyei Hírlap, 1927. december 20.

¹⁰⁹ Békés 1927. december 21.

¹¹⁰ Jegyzőkönyvek. C. 12.: Tátrai Károly 1932-es visszaemlékezése: *“600–700 hívő jelenlétében, kik alig–alig férnek a zsúfolásig megtelt templomban.”*

¹¹¹ Békésmegyei Hírlap, 1927. november 30., valamint december 17. és 20.

testvéri megsegítés kezét nyújtsa, mint a nagyobb testvér a kisebbnek, s ma is az a szent fogadás él a lelkében, hogy a két protestáns egyháznak továbbra is együtt kell működnie.” E beszédre, s báró Apor Vilmos római katolikus plébános táviratára reagálva a püspök kijelentette: *“mindnyájan egy ugyanazon magyar hazának vagyunk polgárai, s egy ugyanazon Istennek és az Ő fiának, Jézus Krisztusnak szolgálatában fáradozunk.”* Az egybegyűltekre Isten áldását kérte, majd a Himnusz eléneklésével az ünnepi közgyűlést berekesztette.¹¹²

A közgyűlést követően 13 órai kezdettel díszebédet adtak az Ipartestület újonnan épített székháza (a későbbi Erkel mozi, majd 48-as klub) nagytermében. Ez volt ott az első rendezvény, mivel a tudósító szerint jelenleg *“Gyulán nincs modernebb, szebb és megfelelőbb terem bálak, előadások, hangversenyek, bankettek rendezésére a gyulai ipartestület új nagyterménél.”* Az ízletes ételek elkészítéséért Ábrahám Jánost, az ipartestület vendéglősét illette a köszönet. Bár egy teríték 3 pengő 20 fillérbe került, a terem mégis megtelt: több mint 200 vendég jelent meg az ünnepi ebéden.¹¹³

A püspök köszöntője után br. Apor Vilmos itt adta át személyesen is az üdvözetét az evangélikusoknak. (A korabeli előírások miatt ugyanis katolikus pap nem vehetett részt protestáns istentiszteleten.) Raffay Sándor kifejtette, hogy *“Minden új templom a magyar hit, a magyar igazság, a szebb, boldogabb jövőbe vetett magyar reménység szimbóluma. Legyen a templom avatási ünnep Gyulán a felekezeti megértés, a magyar összetartás, az igazi felebaráti szeretet ünnepe.”* Pallman Péter református lelkész mellett Adler Ignác rabbi is köszöntötte az ünneplőket. A püspök a távozásakor ismét megáldotta a város lakóit, majd délután 3 órakor az állomásra hajtattott.¹¹⁴

A rendkívül kedvezőtlen körülmények ellenére, Isten segítségének köszönhetően beteljesedett a hívek mintegy 20 esztendővel korábban megfogalmazott vágya: ha torony nélkül, és kisebb munkák elmaradásával is, de felépült a gyulai evangélikus gyülekezet temploma. (4. kép) Merész vállalkozások tűnt, mikor a fiatal, s tehetősnek egyáltalán nem mondható egyházközség tagjai belevágtak e munkába, s csak kevesen bíztak benne, hogy megérik ezt a napot, de Istennek – és az ő kitartásuknak hála, beteljesült óhajtásuk. Otthonra találtak Gyulán.

---

¹¹² Jegyzőkönyvek B. 11.: az 1927. december 18-i közgyűlés jegyzőkönyve

¹¹³ Számadások F. 23.: az 1927. évi templomszámadás: A gyülekezet Beinschrotnak az ebédért 88,80 P-t, míg Hajduknak a felszolgálásért 45 P-t fizetett, a székek szállítása 6 P-be, a püspök autóztatása 12,40 P-be, Tátrai budapesti útja pedig 32 P-be került. A virágcsokrokért 15,80 P-t kellett fizetni, azaz a templomszentelési ünnepség lebonyolítása 200 pengőbe került. Ezzel szemben a templomavatási perselypénz 148,30 pengőt tett ki.

¹¹⁴ Békésmegyei Hírlap, 1927. december 20.

Képjegyzék:

1. Az országos gyűjtésnél használt gyűjtőív részlete
2. A templom építés közben, 1927 augusztusában
3. A templom felszentelése 1927 december 18-án
4. Az elkészült gyulai evangélikus templom

Irodalomjegyzék:

A gyulai evangélikus parókián hozzáférhető iratok:

B. 11...: Jegyzőkönyvek (1923–1932)

C. 12.: Jegyzőkönyvek, visszaemlékezések

F. 23.: Számadások (1910-1968)

F. 29.: Templomépítési- gyűjtési iratok

F. 30.. Templom és paplak építés költségvetése

Pénztárkönyv (1928–1934)

Iktatókönyv (1923–1932)

Az Arad-Békési Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházmegye közgyűlésének jegyzőkönyvei

A Békés és a Békésmegyei Hírlap idézett számai a gyulai Mogyoróssy János Városi Könyvtárban megtalálhatók.

Rezümé:

Az 1907-ben fiókegyháza szerveződő gyulai evangélikusok régi vágya volt egy templom felépítése. Az első világháború kitöréséig 13.000 koronát adtak össze. Ám a pénz a világháborút követő infláció során semmivé olvadt A gyűjtést újra kellett kezdeni. 1925 december 21-én a város a br. Wenckheim Béla utcai (ma: a Béke sugárút Kossuth tér felőli szakasza) 2588–89. hrsz. alatti telket imaház és lelkészlak építése céljából az egyházközség számára díjmentesen átengedte.

A gyülekezet Gerlóczy Gedeont (1895–1975) kérte fel a tervek elkészítésére. A véglegesített terv 1927. január 20-ára lett kész. Március 16-án jelent meg a versenytárgyalási felhívás az építkezésre. A szerződést május 16-án írta alá a felügyelő és Kiss Benő segédlelkész a szarvasi Melis–Popják céggel, akik vállalták, hogy augusztus 15-ig tető alá hozzák a templomot, s október 30-ig elvégzik a belső munkálatokat is 49.666 pengős költségvetéssel.

1925 és 1933 között az országos gyűjtésből 84 gyűjtő munkájának eredményeként nettó értékben 21.346 P-höz, a hazai és külföldi egyházi segélyek jóvoltából 10.538 P-höz, míg adományokból 20.316 P-höz, kamatokból pedig 1027 P-höz, azaz összesen 55.961 pengőhöz, tehát a templomépítés költségeinek 95–97 százalékához hozzájutott a gyülekezet.

A templomépítési költségek kétharmadát (kb. 35–40.000 pengőt) emberek ezreinek alig néhány pengős felajánlásai tették ki. Az összegyűlt pénzből legalább 12.000 P gyulai (nem csak evangélikus!), s további 20.000 pengő

Békés megyei adakozóktól származott. A költségeinek felét tehát ők fedezték.

A pénz azonban nem akkor állt a gyülekezet rendelkezésére, amiből több fennakadás, s az építetőkkel évekig tartó pereskedés származott.

1927. május 20-án kezdték el az építkezést és ha torony nélkül, és kisebb munkák elmaradásával is, de felépült a gyulai evangélikus gyülekezet temploma. December 18-án, vasárnap délelőtt Raffay Sándor püspök jelenlétében sor kerülhetett az újonnan épített templom felszentelése.

In.: Békés Megyei Múzeumok Közleményei 24. kötet Békéscsaba, 2003.